

Stavovi građana BiH prema najvažnijim ekonomskim pitanjima

Centar za politike i upravljanje
januar 2021

CPU

Centar za politike i upravljanje
Centre for Policy and Governance

Naslov:

Stavovi, percepcije i zablude građana o važnim ekonomskim pitanjima u Bosni i Hercegovini

Autor:

Admir Čavalić

Doprinosa dali:

Adis Muhović, Timur Abaspahić

Kontrola kvalitete i pregled izvještaja:

Haris Abaspahić

Izdavač:

Centar za politike i upravljanje

Godina:

2021

Adresa izdavača:

Antuna Branka Šimića 2b, 71000 Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

Kontakt:

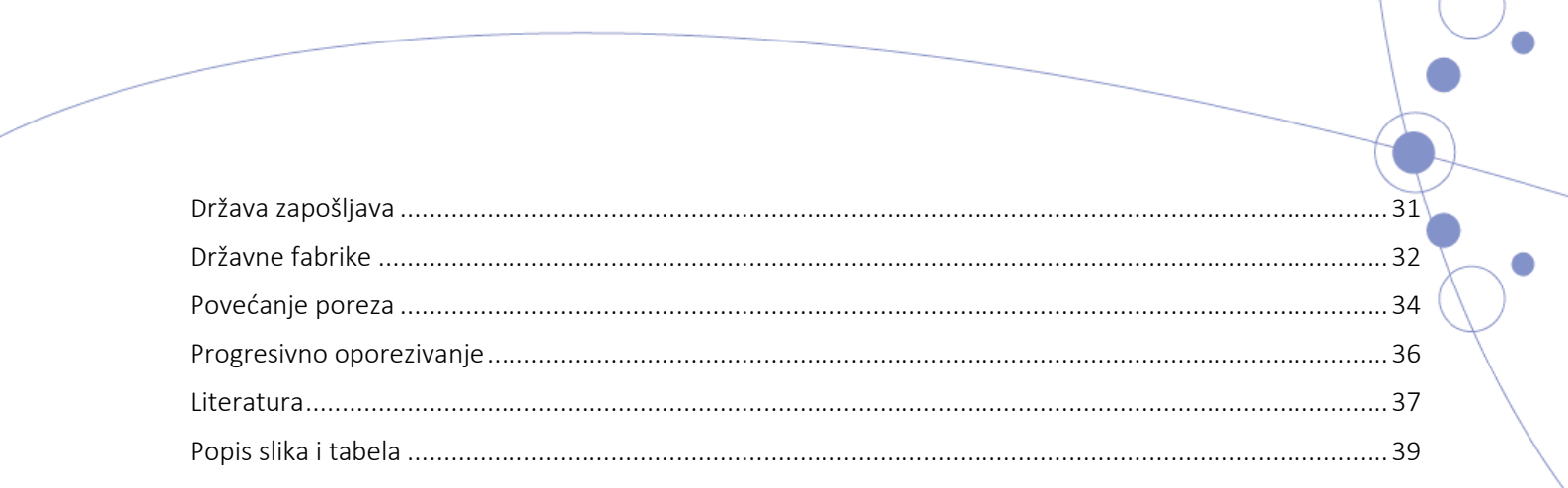
info@cpu.org.ba; www.cpu.org.ba

Centar za politike i upravljanje
Sarajevo, januar 2021

Sadržaj

Izvršni sažetak	5
Glavni izvori informisanja o politici	5
Politička participacija	5
Zainteresovanost za ekonomiju	5
Percepcije stanja ekonomije	5
Stavovi građana BiH o ekonomskim pitanjima	5
Stavovi o tržišnoj ekonomiji	5
Politike zapošljavanja	6
Poreske politike	6
Javna uprava i javne usluge	6
Razvojne prilike	6
Uvod	7
Cilj istraživanja	8
Metodologija	8
Stavovi građana BiH o ekonomskim pitanjima	9
Zainteresovanost za ekonomiju	10
Analiza pojedinačnih stavova	10
Ekonomski trendovi	10
Percepcije stanja ekonomije	11
Tržišna ekonomija	13
Utjecaj povećanja porezne stope na budžetske prihode	14
Rezultat povećanja poreznih stopa	14
Normiranje stope PDV-a	15
Poreske politike i ekonomski napredak	15
Percepcije o uzrocima siromaštva	17
Politike zapošljavanja	18
Privatizacija državnih preduzeća	19
Procjena razvoja privrede	20
Vrijednost koja ima prednost	21
Pokretanje vlastitog biznisa	22
Državna preduzeća	23
Rast ekonomije	25
Porezi i carine	27
Poljoprivreda	27
Privatizacija	29
Domaći proizvodi	30
Cijene	31

Država zapošljava	31
Državne fabrike	32
Povećanje poreza	34
Progresivno oporezivanje	36
Literatura.....	37
Popis slika i tabela	39
Glavni izvori informisanja o politici.....	39
Politička participacija.....	39
Zainteresovanost za ekonomiju.....	40
Percepcije stanja ekonomije.....	40
Stavovi o ekonomskim pitanjima.....	41

Izvršni sažetak

Glavni izvori informisanja o politici

Glavni izvor informisanja o politici za skoro polovinu građana BiH (48,4%) je televizija. RS-istok se izdvaja kao regija gdje se značajan dio stanovništva ne informiše o politici (18%).

Četvrtina građana Bosne i Hercegovine (24,6%) se o politici informiše putem društvenih mreža, gdje se najviše ističu dobne skupine od 18-35 (47%) i 36-50 (30%) godina. Od onih koji se o politici informišu putem društvenih mreža, preko polovine (51,8%) to čini putem društvene mreže Facebook.

Politička participacija

Većina ispitane populacije navodi da redovno glasa na izborima (76,9%), dok 14,6% navodi da ponekad glasa na izborima. Među onima koji nikada ne glasaju, izdvajaju se mladi od 18 do 35 godina (14%), dok je Tuzlanski kanton regija sa značajnim dijelom stanovništva (16%) koji nikada ne glasa.

Zainteresovanost za ekonomiju

Većina građana BiH zainteresovana je za pitanja koja se tiču ekonomije (65,2%), a od prosjeka populacije se izdvajaju visokoobrazovani građani i građani u dobnoj skupini od 36 do 50 godina kao populacija koja je donekle zainteresovana za pitanja vezana za ekonomiju.

85% visokoobrazovane populacije je zainteresovano za pitanja vezana za ekonomiju, a čak 43% veoma zainteresovano. Jedna od tri osobe čiji lični prihodi prelaze 800KM, te 56% onih čiji lični prihodi prelaze 2000KM su veoma zainteresovani za pitanja vezana za ekonomiju, te se također izdvajaju od prosjeka populacije. Također, kada bi morali birati – 66,8% populacije bi se borilo protiv rasta cijena, dok bi 33,2% štitilo slobodu govora.

Percepcije stanja ekonomije

Skoro polovina punoljetnih građana BiH (46,6%) navodi da je bosanskohercegovačka ekonomija *nazadovala* u zadnje četiri godine, dok 39,2% građana smatra da smo ekonomski *stagnirali*.

Sedam od deset građana naše zemlje ocjenjuje *ekonomsko stanje u zemlji lošim*, a tek 4,4%

građana smatra da je ekonomsko stanje u zemlji *dobro*. Kao najveći problem u BiH, trećina građana (33,4%) ističe *korupciju*, dok 31,7% građana kao najveći problem percipira *političke elite*.

Budućnost u Bosni i Hercegovini negativno vidi čak šest od deset stanovnika zemlje, dok je tek 7,9% populacije sigurno u *bolji život*. Ono što je zabrinjavajuće je da 64% mladih, odnosno ispitanika u dobnoj skupini od 18 do 35 godina *budućnost u BiH vidi negativno*.

37,9% populacije smatra da je siromaštvo posljedica *korupcije*, dok 34,4% smatra da je *neuspjeh planskog načina vođenja ekonomije kroz političku kontrolu* razlog siromaštva u zemlji. Tek 6,1% populacije smatra da je za siromaštvo zaslužan rat.

Stavovi građana BiH o ekonomskim pitanjima

Kao glavnu prepreku rastu investicija u Bosni i Hercegovini 74,1% građana vidi *pravnu nesigurnost*, a u svim regijama zemlje preko polovina stanovništva dijeli isti stav, neovisno od statusa zaposlenosti ili nivoa obrazovanja.

Stavovi o tržišnoj ekonomiji

Četiri od deset građana BiH smatra da bi rezultat bosanskohercegovačke ekonomije bazirane na *tržišnoj ekonomiji, privatnom sektoru i otvorenom tržištu* bilo *poboljšanje ekonomske situacije*. Jedna trećina građana BiH smatra da bi efekat takve ekonomije bio *otvaranje novih radnih mjesta*, a jedna četvrtina smatra da bi to rezultiralo *povećanjem izvoza domaćih proizvoda*. Jedan od šest građana smatra da bi *domaća preduzeća imala bolje tržišne rezultate*, dok 15% smatra da bi došlo do *povećanja plata*. Jedan od deset građana smatra da bi *strane firme ugrozile poziciju domaćih*.

Da je tržišna ekonomija ključ za ekonomski napredak Bosne i Hercegovine smatra 47,4% populacije, 33,8% je neodlučno, dok 18,8% ne vidi tržišnu ekonomiju kao ključ napretka.

Istovremeno, nešto više od polovine stanovnika BiH (53,6%) smatra da državna preduzeća *ne treba privatizovati*, dok 41,6% populacije *podržava privatizaciju* svih ili kompanija koje nisu od strateškog značaja.

Da se domaća industrija treba zaštititi carinskim propisima smatra 66,9% populacije, te 87,3% smatra da se ne trebaju uvoziti robe i usluge koje se mogu proizvoditi u BiH.

Devet od deset građana BiH smatra da država treba pomoći izvoznicima. Sedam od deset građana smatra da zadatak vlasti i inspekcija nije da pomognu preduzećima u poštovanju propisa, već da pokažu snagu i strogoću prema onima koji krše propise. Najviše neslaganja sa ovom tvrdnjom imaju građani dobne skupine od 36 do 50 godina.

Politike zapošljavanja

Građani BiH smatraju da je obaveza države da svakome obezbijedi adekvatno profesionalno obrazovanje ili prekvalifikaciju kako bi ta osoba sama sebi našla posao.

Približno je jednak broj građana koji smatra da je za kreiranje više radnih mjesta neophodno da država otvori nove fabrike u svom vlasništvu (43,1%) i onih koji smatraju da država treba urediti sistem tako da građani sami pokreću biznise i otvaraju nova radna mjesta (41,8%).

86,2% populacije smatra da država treba subvencionirati otvaranje novih radnih mjesta.

U kontekstu samozapošljavanja i poduzetnosti, šest od deset građana BiH se ne osjeća slobodno i sigurno da pokrene sopstveni biznis.

Poreske politike

Skoro polovina populacije (44,3%) vjeruje da trenutnu stopu PDV-a ne treba mijenjati, dok je 34,7% za diferenciranu stopu PDV-a. Tek 14,1% stanovništva vjeruje da bi stopu PDV-a trebalo povećati ukoliko bi uslov povećanja bio zdravstvena zaštita za sve građana zemlje, bez obzira na status zaposlenja.

Barem sedam od deset građana iz svih regija Bosne i Hercegovine smatra da bi se porezno opterećenje rada trebalo smanjiti, dok mišljenje o uvođenju progresivnog oporezivanja, odnosno stav da bi bogatiji slojevi društva trebali plaćati veću stopu poreza na dohodak dijeli osam od deset građana BiH. Tek 8,8% građana ne dijeli taj stav.

Građani BiH imaju podijeljeno mišljenje kada je u pitanju efekat povećanja oporezivanja rada i

potrošnje – 39,7% populacije smatra da će povećanje poreske stope rezultirati povećanjem poreskih prihoda, 31,3% vjeruje da će doći do smanjenja prihoda, dok 20,7% populacije smatra da će povećanje imati neutralan efekat.

Preko polovine populacije (54,3%) zemlje vjeruje da će doći do povećanja cijena ukoliko dođe do povećanja poreza, dok 22,6% vjeruje da će doći do povećanja korupcije.

Javna uprava i javne usluge

Sedam od deset građana BiH smatra da bi se kroz proces digitalizacije unaprijedio kvalitet i pristupačnost javnih usluga, kao i transparentnost pri raspolaganju javnim novcem.

Kada je riječ o zdravstvenom osiguranju građana, 82,7% populacije smatra da bi obavezno zdravstveno osiguranje trebalo da pokriva troškove usluga kako javnih tako i privatnih zdravstvenih ustanova.

Kada je u pitanju efikasnost sistema socijalne zaštite, 57% populacije smatra da je sistem neefikasan, birokratizovan i neujednačen, gdje se dobna skupina od 36 do 50 godina ističe kao najnezadovoljnija trenutnom situacijom. Svaki šesti pripadnik ove dobne skupine nije zadovoljan trenutnim sistemom socijalne zaštite. Preko polovine ukupne populacije (52,1%) smatra da je jako važno raditi na poboljšanju usmjeravanja socijalnih transfera.

Dodatno, 83,4% populacije smatra da su javne nabavke podložne korupciji, gdje barem sedam od deset stanovnika svih regija zemlje, bez obzira na dob, status zaposlenja, ili nivo obrazovanja dijeli isto mišljenje.

Razvojne prilike

Šest od deset građana BiH smatra da se kroz razvojno-investicione banke može značajno podstaći razvoj bh. ekonomije, od koji se najviše ističu građani Zeničko-dobojskog kantona gdje se 61% građana ima takav stav.

63,6% populacije smatra da su banke važne za razvoj privrede i povećanje nivoa investicija. Ovaj stav najčešće imaju građani od 18 do 35 godina. 73,9% populacije vidi poljoprivredni sektor kao kartu za razvoj bh. ekonomije.

Uvod

Bosna i Hercegovina već nekoliko decenija prolazi kroz značajne ekonomske turbulencije. Iste su intenzivirane u post-ratnom periodu, uslovljene nepotpunom ekonomskom tranzicijom sa planske (državno kontrolisane), na tržišnu ekonomiju. Proces tržišne i društvene tranzicije u Bosni i Hercegovini karakteriše tromost u implementaciji strukturnih reformi koje trebaju doprinijeti demokratizaciji društva i ekonomskom razvoju zasnovanom na tržišnoj ekonomiji. Upravo ta tromost za rezultat ima nedovršenu tranziciju, još uvijek snažnu državnu kontrolu ekonomije, te ultimativno spor ekonomski rast.

Dostupne informacije o razvoju globalne ekonomije, te trenutnoj ekonomskoj stvarnosti u kojoj se nalazi Bosna i Hercegovina se u javnosti često tumače prozivojno i bez adekvatne argumentacije. Razvoj bh. ekonomije u proteklih deset godina, značajno je uslovljen (ne)djelovanjem u političkom prostoru, ili tačnije nepravovremenim korektivnim djelovanjem na posljedice negativnih efekata u kriznim periodima globalne ekonomije, te nedovoljnim investiranjem u infrastrukturni i privredni razvoj, kako bi se povećala otpornost domaćih tržišta, ulaganja u razvoj privatnog sektora i konkurentnost privrede.

Privatni sektor u zemlji, zbog niza razloga nema dobar imidž u javnosti. Mala i srednja, mahom porodična preduzeća, čine 63% svih registrovanih preduzeća u BiH, ali usprkos tome se u javnosti privatna preduzeća posmatraju kroz primjere negativnih rezultata tržišne tranzicije. Često se može čuti izjednačavanje preduzetnika sa tajkunima i drugim vrstama malobrojnih oportunističkih pojedinaca koji su kroz netransparentnu privatizaciju, političkim vezama i neetičkim poslovanjem prisvojili značajna sredstva koja su nekada bila u društvenom vlasništvu. Upravo su poslovne prakse takvih pojedinaca doprinijele i negativnom imidžu privatnog sektora kao poslodavca. Čini se da je široko rasprostranjeno mišljenje o teškim uslovima rada u privatnom sektoru, te neadekvatnim platama koje ne pokrivaju osnovne životne potrebe radnika.

Sa druge strane, iako su državna preduzeća u javnosti prepoznata kao jedan od najznačajnijih centara nepotizma, kronizma i neefikasnosti, odnos >> *uslovi rada - vrijeme rada - naknade za rad*<< u njima dodatno doprinosi učvršćivanju negativne percepcije radnih uslova u privatnom sektoru, gdje je ovaj odnos u pravilu zasnovan na meritornosti i tržišnom uspjehu preduzeća.

Na kraju, o preduzetništvu, poslovanju i ekonomiji se u informativnim emisijama rijetko ističu pozitivni primjeri. O njima rijetko govore najbolji poslodavci i menadžeri, a najznačajniji prostor za socio-ekonomske teme imaju političke i intelektualne elite koje nerijetko komuniciraju da je kontrolisana ekonomija, sa visokim nivoom regulacija i državnom kontrolom preduzeća dobar mehanizam ekonomskog upravljanja. Političari značajan medijski prostor nerijetko koriste i za plasiranje različitih populističkih izjava u kojima za nezadovoljavajuć nivo ekonomskog razvoja krivicu prebacuju sa sebe na druge društvene grupe i faktore, među kojima se ističu: lijenost građana ili mladih, kompleksan ustavni sistem koji onemogućava efikasno donošenje odluka, ekonomska zaostalost kao posljedica ratnih razaranja, neadekvatna i nepravovremena zaštita domaće proizvodnje, i drugi.

Svi ovi faktori, u kombinaciji sa ekonomijom kao temom na kraju liste prioriteta javnog političkog istupanja mogu značajno oblikovati stavove građana o najvažnijim ekonomskim pitanjima kao i percepciju nivoa i uzroka trenutnog ekonomskog razvoja zemlje. A upravo percepcija i stavovi o najznačajnijim ekonomskim pitanjima uslovljavaju i određuju ponašanje pojedinaca i društva kao cjeline u ekonomskoj (započeti poslovanje ili ne, živjeti i raditi u zemlji ili otići...), društvenoj (da li i kada započeti porodicu, koje obrazovanje ili zanimanje odabrati...) i političkoj sferi (na koji način djelovati u politici, motivi za aktivno učešće u političkom životu...).

Cilj istraživanja

Cilj ovog istraživanja je identifikacija stavova građana Bosne i Hercegovine o najznačajnijim ekonomskim pitanjima, procjena stanja ekonomske svijesti građana, te veze između ekonomske stvarnosti i najrasprostranjenijih stavova građana. Istraživanje je praćeno elaboracijom i demistifikacijom realnih socio-ekonomskih tokova, čime se približavaju stavovi javnosti o ekonomskim pitanjima sa ekonomskom stvarnošću.

Na ovaj način želimo dati sopstveni doprinos demistifikaciji ekonomskih mitova, te javnim djelatnicima i medijskim radnicima pružiti set alata i argumenata za objektivno izvještavanje i sagledavanje ekonomskih tokova u zemlji kojim će spriječiti ekonomski populizam i širenje ekonomskih zabluda.

Metodologija

U oktobru 2020. godine, od strane Ipsos-a je sprovedeno primarno istraživanje primjenom naučne metode ispitivanja, na uzorku od 605 ispitanika. Podaci su prikupljeni na bazi kompjuterski podržanog web anketiranja (CAWI), koristeći se Ipsos online panelom i prikupljanje podataka putem telefonskog anketiranja (CATI). Uzorak je formiran na bazi opšte populacije Bosne i Hercegovine (BiH) u dobi od 18 i više godina (punoljetni građani). Uzorak je modeliran tako da bude reprezentativan po regiji, tipu naselja (urbano/ruralno), dobi i spolu.

Sekundarno istraživanje je rađeno u periodu novembar – decembar 2020. godine, pri čemu je urađen pregled stručne literature vezane uz pitanja na kojima su identificirani široko-rasprostranjeni stavovi građana koji nisu zasnovani na činjenicama ili su utemeljeni na iskustvima drugačije uređenih i ekonomski razvijenijih zemalja.

Stavovi građana BiH o ekonomskim pitanjima

Ukupno 47% punoljetnih građana BiH navodi da je bosanskohercegovačka ekonomija nazadovala u zadnje četiri godine, a 69% građana naše zemlje ocjenjuje ekonomsko stanje u BiH lošim. Stanovnici BiH, njih 54%, smatraju da državna preduzeća ne treba privatizovati, te da je neophodno da država otvori nove fabrike u svom vlasništvu kako bi se otvorilo više radnih mjesta. Iako je većina građana BiH (65%) zainteresovana za pitanja koja se tiču ekonomije, 61% građana se ne osjeća slobodno i sigurno da pokrene sopstveni biznis. Građani BiH smatraju da je obaveza države da svakome obezbijedi adekvatno profesionalno obrazovanje ili prekvalifikaciju kako svako sam(a) sebi našla posao.

Kao najveći problem u BiH 33% građana ističe korupciju, te smatraju da je siromaštvo posljedica korupcije (38%). Velika većina smatra da su javne nabavke podložne korupciji. Oko 41% građana BiH smatra da bi rezultat bosanskohercegovačke ekonomije bazirane na tržišnoj ekonomiji, privatnom sektoru i otvorenom tržištu bilo bilo poboljšanje ekonomske situacije, dok 35% građana BiH smatra da bi efekat takve ekonomije bio otvaranje novih radnih mjesta.

Ukupno 44% građana BiH smatra da stopu PDV-a od 17% ne treba mijenjati, dok 14% smatra da bi povećanje porezne stope uticalo na povećanje budžetskih prihoda. Da će povećanje porezne stope rezultirati povećanjem cijena, navodi 54% punoljetnih građana u BiH.

Od ukupnog broja ispitanih građana, njih 75% se slaže sa stavovima da obavezno zdravstveno osiguranje treba da finansira zdravstvenu zaštitu koju pružaju i javne i zdravstvene ustanove privatne prakse, te da bi bogatiji slojevi društva trebali plaćati veću stopu poreza na dohodak (66% saganja). Stav da je potrebno smanjiti porezno opterećenje rada dijeli 58% građana BiH, dok 67% građana se slažu sa stavom da bi digitalizacija javne uprave unaprijedila kvalitet i pristupačnost javnih usluga te smanjila zloupotrebu javnog novca.

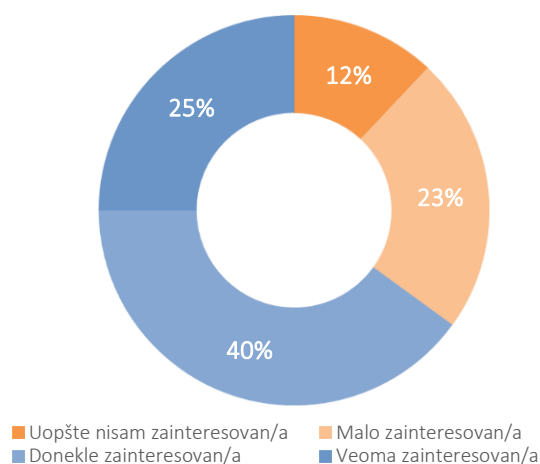
Nešto manje od polovine građana BiH, njih 48% se slaže sa stavom da tržišna ekonomija predstavlja ključ ekonomskog napretka BiH. Skoro svi građani naše zemlje, njih 92% smatraju da je država ta koja treba da pomaže izvoz, te treba da subvencionise preduzećima nova zapošljavanja (86% saganja). Velika većina (87%) smatra da trebamo podržati našu proizvodnju odnosno da ne trebamo uvoziti ono što možemo prizvoditi. Također, za 74% ispitanih poljoprivreda je naša karta za ubrzani razvoj i mišljenja su da razvoj domaće industrije treba zaštititi carinama od konkurencije. Da banke imaju značajnu ulogu u razvoju privrede i da država kroz razvojno investicione banke može podsticati razvoj smatra 53% ispitanih. Da sistem socijalne zaštite nije jasan i efikasan smatra 58% ispitanih. I na kraju, 57% građana naše zemlje smatra da život u budućnosti neće biti bolji nego što je danas.

U nastavku će se predstaviti svaki od pojedinačnih stavova građana u vezi ekonomskih pitanja, sa analizom određenim stavova u kontekstu savremene ekonomske misli. Na kraju je naveden prigodan zaključak.

Zainteresovanost za ekonomiju

Evidentna je izuzetna zainteresovanost građana za pitanja koja se tiču ekonomije. Čak 65% građana BiH je zainteresovano za pitanja koja se tiču ekonomije, dok 35% građana BiH nije zainteresovano. Ovo je prikazano na slici 4.

Slika 1. Zainteresovanost građana/ki za ekonomiju

U kojoj mjeri ste vi zainteresovani za pitanja koja se tiču ekonomije? Molimo vas da odgovorite na skali od 1 do 4, gdje 1 znači uopšte nisam zainteresovan/a, 2 znači malo zainteresovan/a, 3 znači donekle zainteresovan/a, a 4 veoma zainteresovan/a.

Podaci su prikazani u %; Baza: Svi ispitanici, N=605 (Nisu uključeni oni koji su odgovorili „8 - Ne znam ili 9- Odbija da odgovori“);

Izvor: Vlastito istraživanje

Muškarci koji su malo zainteresovani za pitanja koja se tiču ekonomije, ističu se u većem omjeru u odnosu na žene. Građani srednje životne dobi, kao i visokoobrazovani građani BiH koji su donekle zainteresovani za pitanja koja se tiču ekonomije također se izdvajaju više od prosjeka populacije. Vjerovatno da ekonomska pitanja postaju predmetom interesovanja ovih kategorija jer se u srednjoj životnoj dobi dešavaju najveće karijerne promjene.

Visokoobrazovani građani više prate medije, što je svojstveno i osobama srednje životne dobi. Naime, shodno istraživanju, ove dvije kategorije unutar uzorka imaju najveće praćenje za medije koji se odnose na portale i specijalizovane sajtove (oko 25%). Navedeno se može objasniti i činjenicom da je došlo do intenziviranja medijskog izvještavanja o ekonomiji i ekonomskim

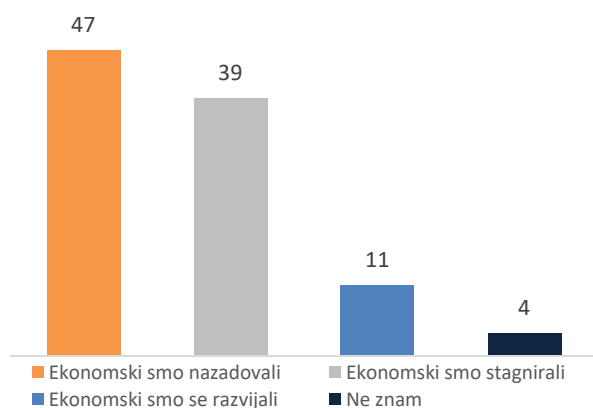
prilikama u BiH u proteklih deset godina, a kako to navodi Sokol u autorskom tekstu za Media.ba.¹

Analiza pojedinačnih stavova

Ekonomski trendovi

Najveći broj građana smatra da je ekonomija Bosne i Hercegovine nazadovala. Čak njih 47%. Visokih 39% građana navodi da je ekonomija stagnirala, dok samo 11% građana navodi da je došlo do razvoja ekonomije. Ostatak od 4% nije imalo određen stav.

Slika 2. Stavovi u vezi ekonomskih kretanja BiH

Generalno, kako biste ocijenili kretanje bh. ekonomije u zadnje 4 godine? Podaci su prikazani u %; Baza: Svi ispitanici, N=605; Izvor: Vlastito istraživanje

U skladu sa navedenim, skoro polovina punoljetnih građana BiH navodi da je bosanskohercegovačka ekonomija nazadovala u zadnje četiri godine. Četiri od deset građana BiH smatra da smo ekonomski stagnirali. Samo jedan od deset punoljetnih građana BiH misli da smo se u protekle četiri godine ekonomski razvijali. U narednoj tabeli su prikazani odgovori shodno dobnim strukturama.

Interesantno je da se građani BiH koji su stariji od 65 godina (20%) ističu u većoj mjeri kao oni koji smatraju da se bh. ekonomija razvijala u

¹ <https://www.media.ba/bs/magazin-novinarstvo/veci-medijski-pritisak-za-bolje-ekonomske-mjere>

Tabela 1. Odgovori shodno dobnim skupinama

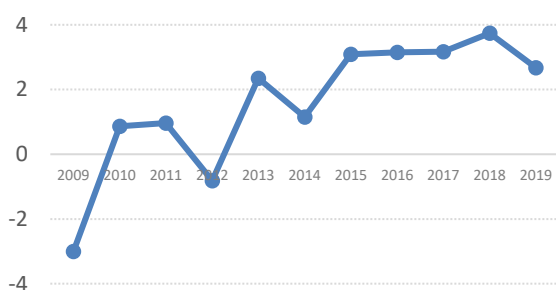
	Total	Dobne skupine			
		18-35	36-50	51-65	66+
N	605	188	159	163	95
Sig	0				
Ekonomski smo nazadovali	46,6	46	42	49	52
Ekonomski smo stagnirali	39,2	44	46	39	18
Ekonomski smo se razvijali	10,7	9	13	6	20
Ne znam	3,5	1		6	10

Izvor: Vlastito istraživanje

zadnje četiri godine. Moguće da je ovo uvjetovano činjenicom da visina penzija zavisi od ekonomskog rasta, pa je u 2020. godini došlo do uvećanja penzija u FBiH od 2.8%.

Navedeni odgovori ispitanika pokazuju da građani BiH nemaju izraženu percepciju inače skromnih stopa ekonomskog rasta u proteklih nekoliko godina. Shodno podacima Svjetske banke, BiH u proteklih 10 godina, samo u 2009 i 2012. godini nije imala određeni rast. U svim ostalim posmatranim godinama je ostvarila minimalne stope rasta, što se vidi na slici 2. Bitno je navesti da se shodno projekcijama MMF-a, u 2020. godini očekuje pad ekonomije od 6.5%.²

Slika 3. Ekonomski rast BiH u zadnjih 10 godina

Izvor: Svjetska banka³

Istina, BiH je rasla u prosjeku od 2.4% u datih osam godina, što je, shodno predstavljenim rezultatima istraživanja stavova građana, nedovoljno da se građani osjete stvarni napredak ekonomije. Tako je prosječna plata u posmatranom periodu od 10 godina rasla samo za oko 150 konvertibilnih maraka, što je malo uzimajući u obzir inflatorne efekte. Kada je riječ o nezaposlenosti, došlo je do određenih promjena metodologije izračuna u vezi relativnih odnosa. Tako da u apsolutnim

iznosima, na kraju 2011. godine bilo je 536.781 na evidencijama zavoda i službi za zapošljavanje dok je sredinom 2020. godine taj broj iznosio 419.582. Razlika od 117.199 odnosno oko 13.000 zaposlenih više svake godine.

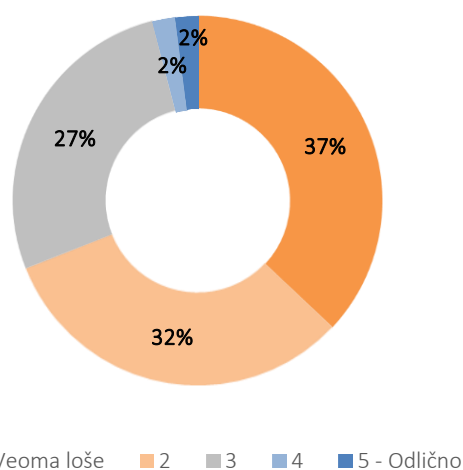
Percepcije stanja ekonomije

Shodno Likertovoj petostepenoj skali, većina ispitanih građana je ocjenilo ekonomsko stanje u BiH kao veoma loše (37%) i loše (32%). Ukupno ovo predstavlja 69% ispitanika, bez da se računaju oni koji su naveli odgovore "ne znam" ili su odbili odgovoriti. Dakle, sedam od deset građana ocjenjuju ekonomsko stanje u BiH lošim, što se može vidjeti na slici 3.

² <https://www.imf.org/en/Countries/BIH>

³ <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2019&locations=BA&start=2009>

Slika 3. Percepcija stanja BiH ekonomije

Kako biste ocijenili ekonomsko stanje u BiH, na skali od 1 do 5, gdje ocjena 1 znači veoma loše, a ocjena 5 znači odlično!
Podaci su prikazani u %; Baza: Svi ispitanici, N=605;
Izvor: Vlastito istraživanje

Nezaposleni građani BiH, kao i građani regije RS sjever su koji su ocijenili ekonomsko stanje u BiH lošim, izdvajaju se više od prosjeka populacije. Razlike u odgovorima shodno mjestu življenja su prikazane u Tabeli 2. Ovo pokazuje da nezaposlenost predstavlja potencijalno glavni uzrok negativne percepcije stanja bosanskohercegovačke ekonomije. Upravo je zbog ovoga Cato Institut Bosnu i Hercegovinu smjestio na osmo mjesto u svijetu na Indeksu bijede nezaposlenost čini glavni faktor nezadovoljstva⁴). Kada je riječ o regionalnim razlikama, interesantna je značajna razlika između percepcija dva bliska područja – Unsko-sanskog kantona i sjevera Republike Srpske. Jedna regija je među nerazvijenim u FBiH, dok je druga izuzetno razvijena u komparaciji sa regijama entiteta Republika Srpska.

Tabela 2. Razlike u odgovorima shodno mjestu življenja

	Total	Radni status				Regija												
		Zaposleni	Nezaposleni	NB/NZ	USK	TK	ZDK	SBK	HNK	ZHK	KS	K10	RS Sj.	RS Is.	PK	BPK	DB	
N	598	237	356	6	42	76	59	43	38	16	73	14	135	76	8	4	14	
1 - Veoma loše	37,3	40	35	100	55	29	34	48	27	35	43	34	45	45	55	19	33	
2	31,5	36	29		33	32	35	26	31	28	33	57	29	29	29	46	40	
sum -	68,8	76	63	100	88	61	69	73	58	63	76	91	59	74	84	65	73	
3	26,8	22	30		9	37	22	18	38	37	21	9	35	22	16	35	27	
sum +	4,4	2	6		3	2	9	9	4		2		6	4				
4	2,4	1	3		3	2	3	4			2		2	4				
5 - Odlično	2	1	3				6	4	4				4					
Total																		
Mean	2	1,9	2,1	1	1,6	2,1	2,1	1,9	2,2	2	1,8	1,7	2,2	1,8	1,6	2,2	1,9	

Izvor: Vlastito istraživanje

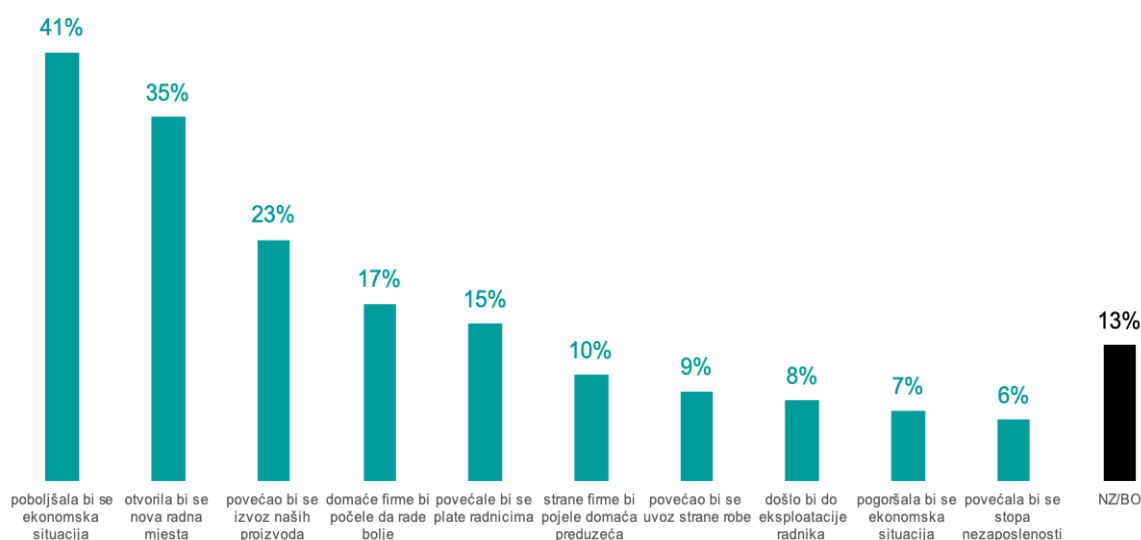
Sa prosječnom platom od 950 KM, i stopom registrirane nezaposlenosti 34,4%, jasno je zašto postoji evidentno nezadovoljstvo opštim ekonomskim prilikama u BiH. U komparaciji, prosječna plata u susjednoj Hrvatskoj koja se nalazi na dnu u EU po ovom pitanju, izuzev Bugarske, iznosi oko 1750 KM (9,4% stopa registrirane nezaposlenosti).

⁴ <https://www.cato.org/publications/commentary/hankes-annual-misery-index-2018-worlds-saddest-happiest-countries>

Tržišna ekonomija

Od ukupnog broja ispitanika, 41% građana BiH navodi da bi tržišne reforme poboljšale ekonomsku situaciju u državi. 35% građana BiH smatra da bi efekat takve ekonomije bio otvaranje novih radnih mjesta, dok 23% građana BiH smatra da bi se povećao izvoz naših proizvoda. Ovo je vidljivo na slici 5.

Slika 5. Stavovi u vezi tržišnih reformi

Izvor: Vlastito istraživanje

Kada su u pitanju efekti bazirani na tržišnoj ekonomiji, privatnom sektoru i otvorenom tržištu, muškarci više smatraju da bi došlo do povećanja plata radnicima (20%), te da bi se povećao uvoz strane robe (12%). Mladi građani BiH su optimistični i smatraju u većem broju da bi efekat ovakve ekonomije bio poboljšanje ekonomske situacije. Građanai od 36-50 godina smatraju da bi strane firme pojele domaća preduzeća. Ovo je prikazano u tabeli 3.

Tabela 3. Razlike u stavovima

	Total	Spol		Dobne skupine				Obrazovanje		
		Muško	Žensko	18-35	36-50	51-65	66+	Osnovna škola ili niže	Srednja škola	Fakultet ili više
N	605	291	314	188	159	163	95	123	381	101
poboljšala bi se ekonomska situacija	41	42	40	52	43	38	22	25	44	49
otvorila bi se nova radna mjesta	34,8	37	33	40	37	35	22	27	36	40
povećao bi se izvoz naših proizvoda	23,1	24	22	28	24	19	19	14	23	36
domaće firme bi počele da rade bolje	16,9	18	16	21	19	14	10	3	21	19
povećale bi se plate radnicima	15	20	10	18	21	12	4	10	17	15
strane firme bi pojele domaća preduzeća	10,1	9	11	12	18	4	4	9	9	15
povećao bi se uvoz strane robe	8,5	12	5	12	12	5	1	2	10	10
došlo bi do eksploatacije radnika	7,6	8	7	7	9	6	10	8	7	9
pogoršala bi se ekonomska situacija	6,7	6	7	8	3	6	11	5	7	6
povećala bi se stopa nezaposlenosti	5,8	4	7	4	4	6	10	10	5	5
Ne znam	11,9	8	16	1	2	22	33	32	8	2
Odbija da odgovori	1	2	0			1	5	1	1	0

Izvor: Vlastito istraživanje

Mladi su, očekivano više optimistični u vezi tržišnih ekonomskih reformi. Moguće da je ovo posljedica širih procesa poput globalizacije i razvoja digitalnih tehnologija.

Utjecaj povećanja porezne stope na budžetske prihode

Ukupno 40% ispitanih građana BiH smatraju da bi povećanje porezne stope uticalo na povećanje budžetskih prihoda. 31% građana smatraju da će doći do smanjenja budžetskih prihoda, dok 21% građana BiH smatra da će imati neutralan uticaj na budžetske prihode. U posljednjih nekoliko godina sve porezne reforme, naročito u FBiH, se predstavljaju uz napomenu da će imati “neutralan fiskalni efekat”. Moguće da je dato utjecalo na formiranje zadnje navedene percepcije ispitanika. Interesatno je međutim da značajan broj građana smatra da bi došlo do smanjenja budžetskih prihoda, što upućuje na logiku Laferove krive u ekonomiji koja pretpostavlja postojanje neke, nevidljive granice za oporezivanje. Ovo bi značilo da građani smatraju da su porezi u BiH visoki tako da bilo kakvo dodano povećanje istih ne vodi ka povećanju budžetskih prihoda. Na kraju, mladi u BiH pritom naročito smatraju da će povećanje porezne stope imati neutralan uticaj na budžetske prihode. Ovo je prikazano u tabeli 4.

Tabela 4. Uticaj povećanja porezne stope na budžetske prihode

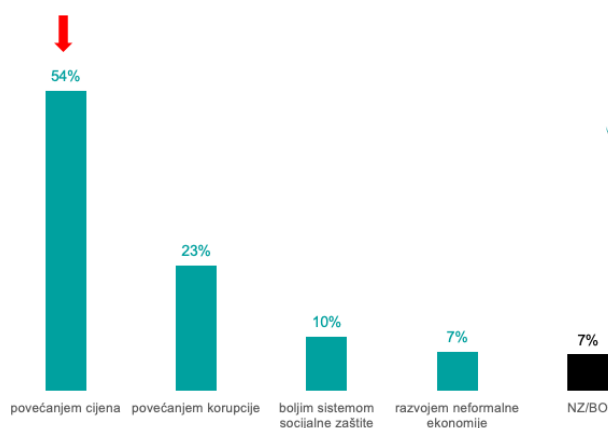
	Total	Dobne skupine				Obrazovanje		
		18-35	36-50	51-65	66+	Osnovna škola ili niže	Srednja škola	Fakultet ili više
N	605	188	159	163	95	123	381	101
sig		0				0		
povećanjem budžetskih prihoda	39,7	38	43	40	37	23	43	46
smanjenjem budžetskih prihoda	31,3	32	31	34	25	36	30	31
neutralnim uticajem na budžetske prihode	20,7	30	24	13	10	21	21	21
Ne znam	8,1		3	12	27	19	6	2
Odbija da odgovori	0,2				1	1		

Izvor: Vlastito istraživanje

Rezultat povećanja poreznih stopa

Građani efekte povećanja poreza prvenstveno posmatraju kroz prizmu povećanja cijena, a ne povećanja kapaciteta budžeta da pruži bolje socijalne usluge. Po mišljenju 54% punoljetnih građana u BiH, povećanje porezne stope će rezultirati povećanjem cijena. 23% građana BiH smatra da će rezultat povećanja porezne stope biti povećanje korupcije. Najveći dio ispitanika srednje životne dobi smatra da

Slika 6. Stavovi u vezi efekata povećanja porezne stope

Izvor: Vlastito istraživanje

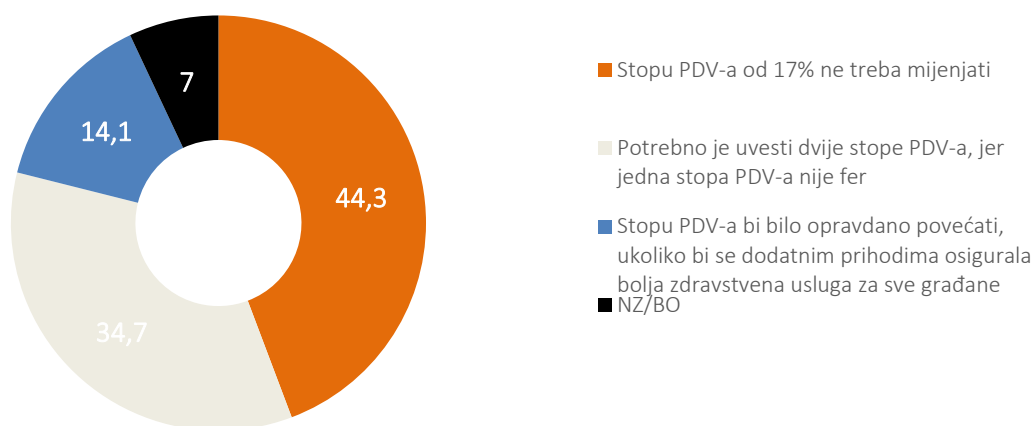
će povećanje porezne stope rezultirati povećanjem cijena. Ovo pokazuje skeptičnost građana po pitanju povećanja poreza. Samo građani stariji od 50 godina imaju određenu dozu povjerenja prema vladama, te smatraju da će rezultat povećanja porezne stope biti bolji sistem socijalne zaštite. Svi stavovi su prikazani u okviru slike 6.

Rezultati pokazuju da građani imaju određeno nepovjerenje spram aktivnosti povećanja poreza, što može otežati buduće porezne reforme koje su neophodne zarad povećanja potencijala domaće ekonomije.

Normiranje stope PDV-a

44% građana BiH smatra da stopu PDV-a od 17% ne treba mijenjati. 35% građana BiH smatra da je potrebno uvesti dvije stope PDV-a, jer jedna stopa PDV-a nije fer, dok 14% građana smatra da bi stopu PDV-a bilo opravdano povećati, ukoliko bi se dodatnim prihodima osigurala bolja zdravstvena usluga za sve građane. Navedeno, kao i u ranijem stavu, pokazuje izuzetno nepovjerenje građana prema poreznim reformama, u smislu boljih socijalnih usluga. Građani smatraju da postojeću stopu PDV-a ne treba mijenjati. Stavovi u vezi normiranja stope PDV-a su navedeni na slici 7.

Slika 7. Normiranje stope PDV-a

Izvor: Vlastito istraživanje

Stanovnici BiH od 36-50 godina, kao i oni koji imaju visoko obrazovanje smatraju da je potrebno uvesti dvije stope PDV-a. Dakle, oni koji su više obrazovani, imaju pozitivniji stav po pitanju uvođenja dvije stope PDV-a.. Razlike u stavovima su prikazane u tabeli 5.

Tabela 5. Razlike u stavovima

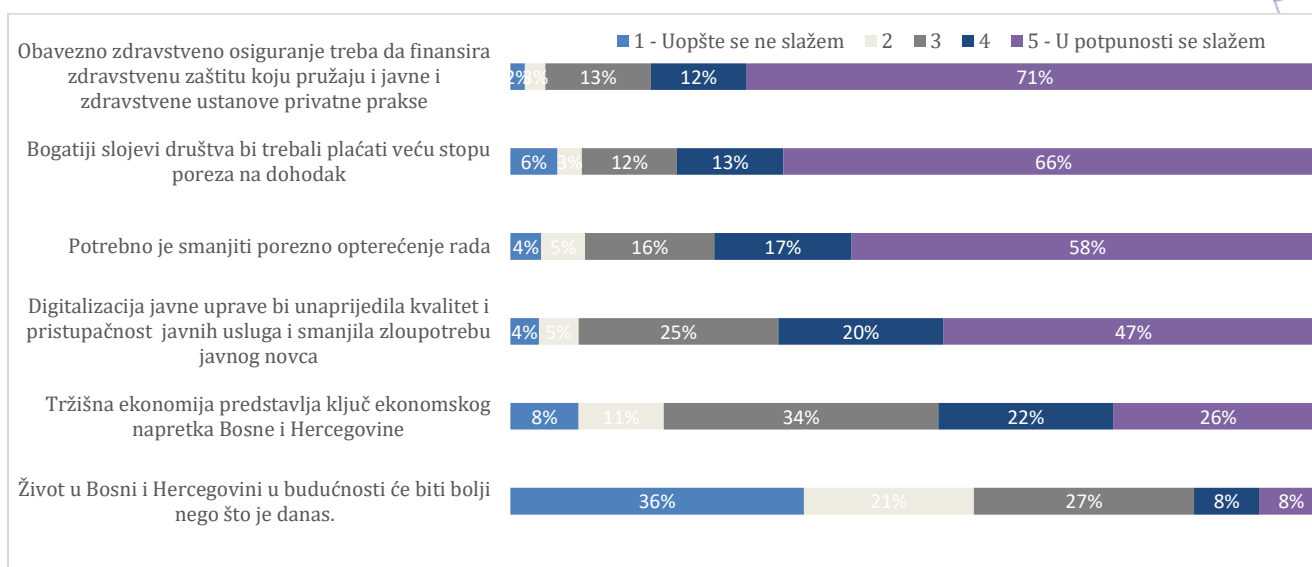
	Total	Dobne skupine				Obrazovanje		
		18-35	36-50	51-65	66+	Osnovna škola ili niže	Srednja škola	Fakultet ili više
N	605	188	159	163	95	123	381	101
Stopu PDV-a od 17% ne treba mijen	44,3	52	40	46	34	42	46	40
Potrebno je uvesti dvije stope PDV-	34,7	29	48	29	33	22	35	51
Stopu PDV-a bi bilo opravdano povećati, ukoliko bi se dodatnim prihodima osigurala bolja zdravstvena usluga za sve građane	14,1	19	12	15	6	18	15	7
Ne znam	6,6		0	9	25	18	4	2
Odbija da odgovori	0,4			1	1		1	

Izvor: Vlastito istraživanje

Poreske politike i ekonomski napredak

79% građana BiH se slaže da stavovima da bi bogatiji slojevi društva trebali plaćati veću stopu poreza na dohodak, te da je potrebno smanjiti porezno opterećenje rada. 83% građana BiH smatra da obavezno zdravstveno osiguranje treba da finansira zdravstvenu zaštitu koju pružaju javne i zdravstvene ustanove privatne prakse. 67% građana smatra da bi digitalizacija javne uprave unaprijedila kvalitet i pristupačnost javnih usluga te smanjila zloupotrebu javnog novca. 48% građana smatra da tržišna ekonomija predstavlja ključ ekonomskog napretka BiH. Visokih 57% građana naše zemlje smatra da život u BiH u budućnosti neće biti bolje nego sada. Sve navedeno je prikazano na slici 8.

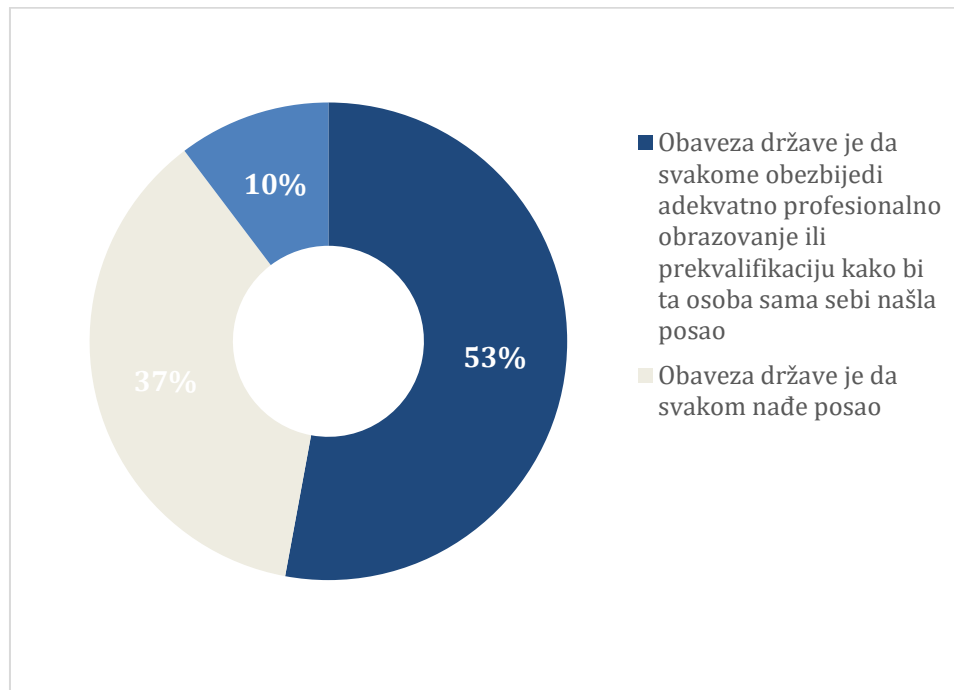
Slika 8. Stavovi u vezi reformi

Izvor: Vlastito istraživanje

Polovina punoljetnih građana BiH smatra da je obaveza države da svakome obezbijedi adekvatno profesionalno obrazovanje ili prekvalifikaciju kako bi ta osoba sama sebi našla posao. 37% građana BiH smatra da je obaveza države da svakome nađe posao, dok 10% građana BiH smatra da je svaka osoba odgovorna da sama sebi nađe posao.

Slika 9. Stavovi u vezi uloge države

Izvor: Vlastito istraživanje

Građani stariji od 65 godina u značajnijem broju smatraju da je obaveza države da svakome nađe posao. Ovi stavovi su vjerovatno naslijeđe socijalističkog modela upravljanja ekonomijom, u okviru kojeg je zaista država bila ta koja je obezbjeđivala radna mjesta. Negativna strana navedenog se odnosi na prevelik broj zaposlenih u određenim djelatnostima, što je spuštalo stopu produktivnosti.

Tabela 6. Razlike u stavovima

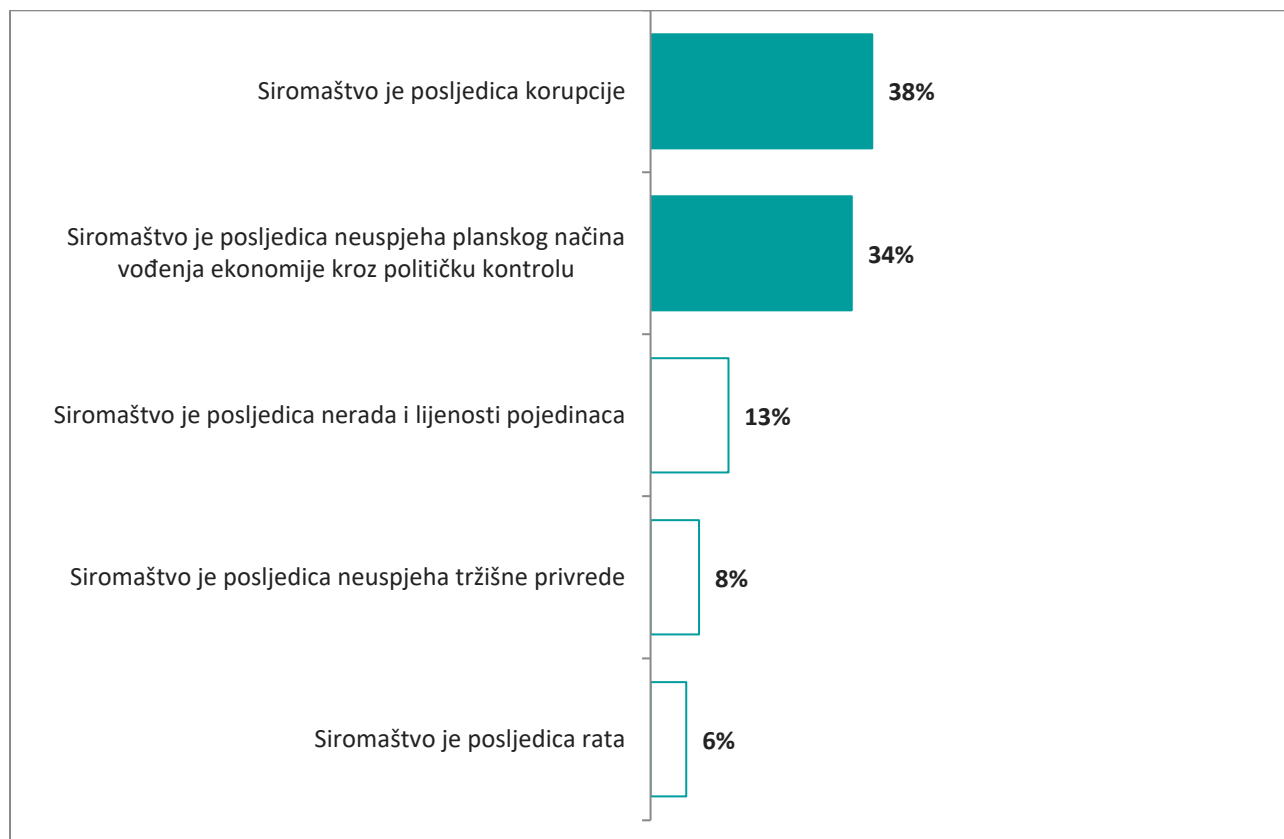
	Total	Dobne skupine				Obrazovanje		
		18-35	36-50	51-65	66+	Osnovna škola ili niže	Srednja škola	Fakultet ili više
N	605	188	159	163	95	123	381	101
sig		0				0		
Obaveza države je da svakome obezbijedi adekvatno profesionalno obrazovanje ili prekvalifikaciju kako bi ta osoba sama sebi našla posao	52,9	60	61	45	38	31	58	61
Obaveza države je da svakom nađe posao	36,8	32	27	44	50	54	34	25
Svaka osoba je odgovorna da sama sebi nađe posao	10,3	8	11	11	12	15	8	13

Izvor: Vlastito istraživanje

Percepcije o uzrocima siromaštva

Ukupno 38% građana BiH navode da je njihovo mišljenje najbliže tvrdnji „Siromaštvo je posljedica korupcije“. Mišljenje 34% građana je najbliže tvrdnji „Siromaštvo je posljedica neuspjeha planskog načina vođenja ekonomije kroz političku kontrolu“. Oba stava podrazumijevaju maksimalnu sistemsku odgovornost za siromaštvo odnosno minimalnu ličnu odgovornost. Samo 13% građana navodi da je siromaštvo posljedica „Nerada i lijenosti pojedinaca“. Interesantno je da niskih 8% građana pripisuje siromaštvo neuspjesima tržišne privrede. Sve navedeno je prikazano na slici 10.

Slika 10. Stavovi u vezi siromaštva

Izvor: Vlastito istraživanje

Mladi Bosne i Hercegovine su najbliži mišljenju „Siromaštvo je posljedica neuspjeha planskog načina vođenja ekonomije kroz političku kontrolu“. Građani koji su stariji od 50 godina smatraju da je „Siromaštvo je posljedica nerada i lijenosti pojedinaca“. Vjerovatno da ovo održava generacijske razlike u pogledu na odnos prema radu. Tako stariji očekivano smatraju da su mladi lijeni. Oni pak stariji pripisuju sve ratu iz devedesetih, pa tako građani koji imaju više od 65 godina smatraju da je „Siromaštvo posljedica rata“. Date razlike u stavovima su prikazane u tabeli 7.

Tabela 7. Razlike u stavovima

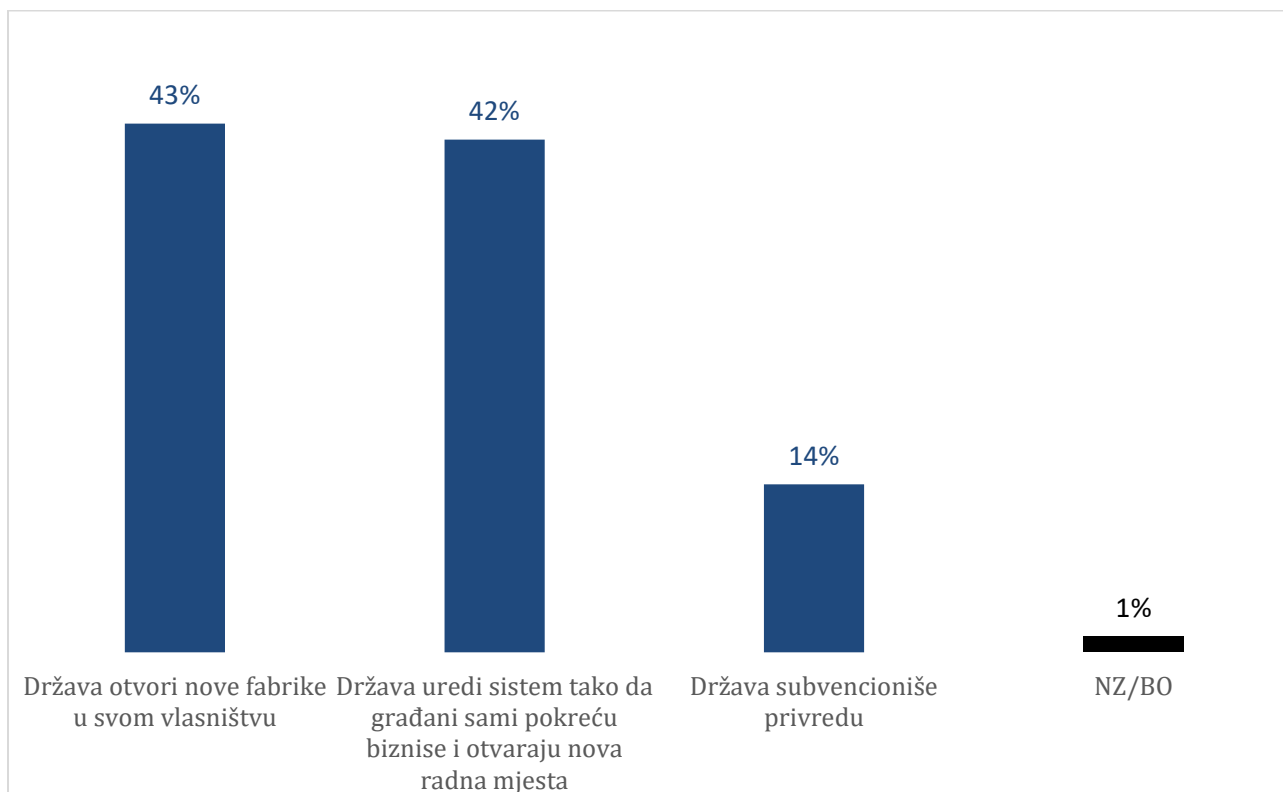
	Total	Dobne skupine				Obrazovanje		
		18-35	36-50	51-65	66+	Osnovna škola ili niže	Srednja škola	Fakultet ili više
N	605	188	159	163	95	123	381	101
Siromaštvo je posljedica korupcije	37,9	27	43	42	42	34	39	39
Siromaštvo je posljedica neuspjeha planskog načina vođenja ekonomije kroz političku kontrolu	34,4	51	35	23	21	24	35	43
Siromaštvo je posljedica nerada i lijenosti pojedinaca	13,3	11	5	21	21	25	11	6
Siromaštvo je posljedica neuspjeha tržišne privrede	8,3	9	11	7	3	7	9	6
Siromaštvo je posljedica rata	6,1	2	6	7	13	10	5	5

Izvor: Vlastito istraživanje

Politike zapošljavanja

Da bi se otvorilo više radnih mjesta, po mišljenju 43% stanovnika BiH, neophodno je da država otvori nove fabrike u svom vlasništvu, a po mišljenju 42% građana BiH neophodno je da država uredi sistem tako da građani sami pokreću biznise i otvaraju nova radna mjesta. 14% građana BiH smatra da država treba da subvencionise privredu.

Slika 11. Stavovi u vezi radnih mjesta

Izvor: Vlastito istraživanje

Starija populacija kao i građani sa osnovnom školom ili nižim obrazovanjem, smatraju da je neophodno da država otvori nove fabrike u svom vlasništvu kako bi se otvorilo više radnih mjesta. Visokoobrazovani građani naše zemlje ipak smatraju da je neophodno da država uredi sistem tako da građani sami pokreću biznise i otvaraju nova radna mjesta. Prosječno obrazovani građani ipak smatraju da država treba da subvencionise privredu. Navedene razlike u stavovima su očekivane jer oslikavaju za različite generacije (i stepene obrazovanja) svojstvena viđenja ekonomije. Razlike u stavovima su navedene u tabeli 8.

Tabela 8. Razlike u stavovima

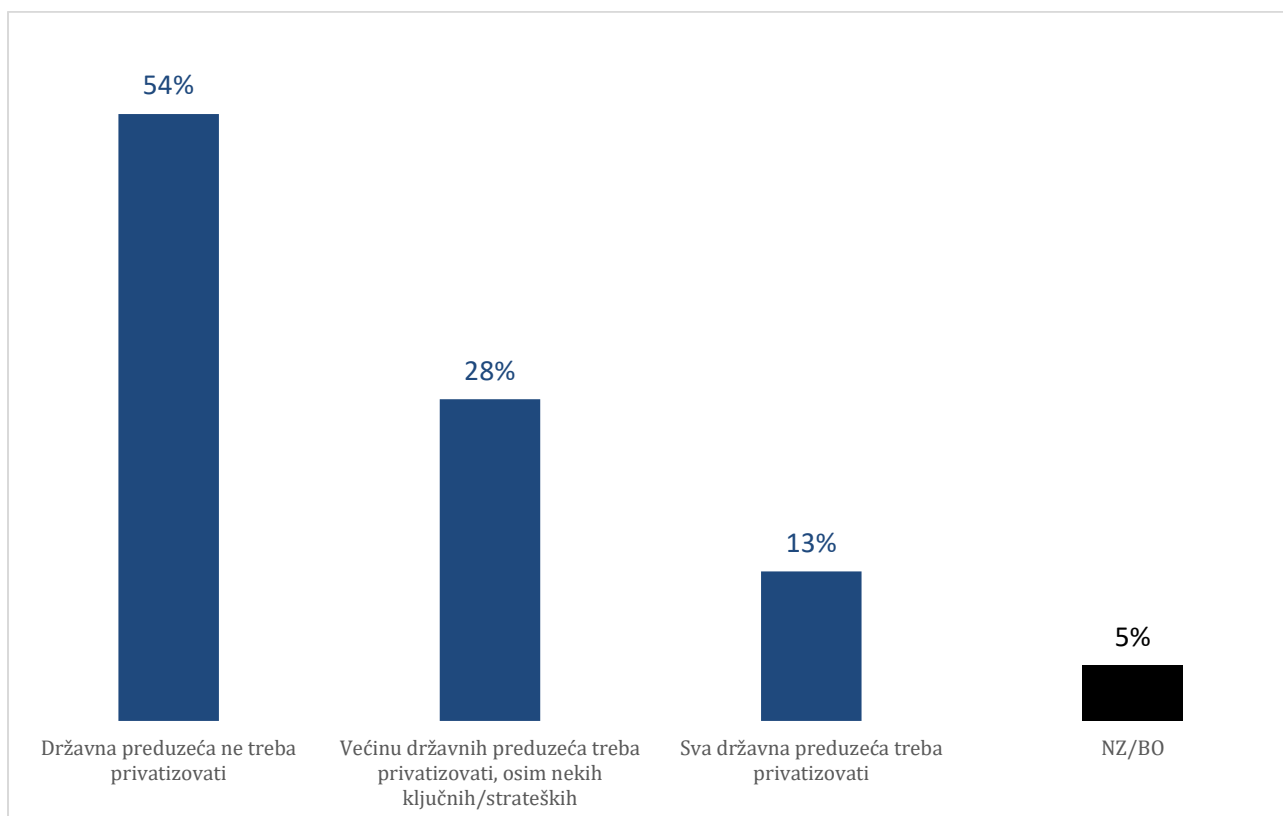
	Total	Dobne skupine				Obrazovanje		
		18-35	36-50	51-65	66+	Osnovna škola ili niže	Srednja škola	Fakultet ili više
N	605	188	159	163	95	123	381	101
sig		0,01				0		
Država otvori nove fabrike u svom vlasništvu	43,1	37	35	50	58	67	40	26
Država uredi sistem tako da građani sami pokreću biznise i otvaraju nova radna mjesta	41,8	47	51	34	30	27	41	63
Država subvencionise privredu	13,7	17	14	15	6	5	18	10
Ne znam	1,1			1	5	1	1	0
Odbija da odgovori	0,2				2		0	

Izvor: Vlastito istraživanje

Privatizacija državnih preduzeća

Više od polovine građana BiH, tačnije 54% smatra da državna preduzeća ne treba privatizovati, 28% građana BiH smatra da većinu državnih preduzeća treba privatizovati, osim nekih ključnih, dok 13% građana BiH mišljenja da sva državna preduzeća treba privatizovati. Evidentne su drastične razlike u stavovima građana BiH. Ovo je prikazano na slici 12.

Slika 12. Stavovi u vezi privatizacije

Izvor: Vlastito istraživanje

Zaposleni građani BiH smatraju da većinu državnih preduzeća treba privatizovati, osim nekih koja su ključna. Istog su mišljenja i stanovnici gradskih dijelova BiH. Moguće da ove dvije kategorije populacije imaju više doticaja sa uslugama državnih poduzeća u odnosu na nezaposlene i one koji žive u ruralnim dijelovima države. Razlike u stavovima su navedene u tabeli 9.

Tabela 9. Razlike u stavovima

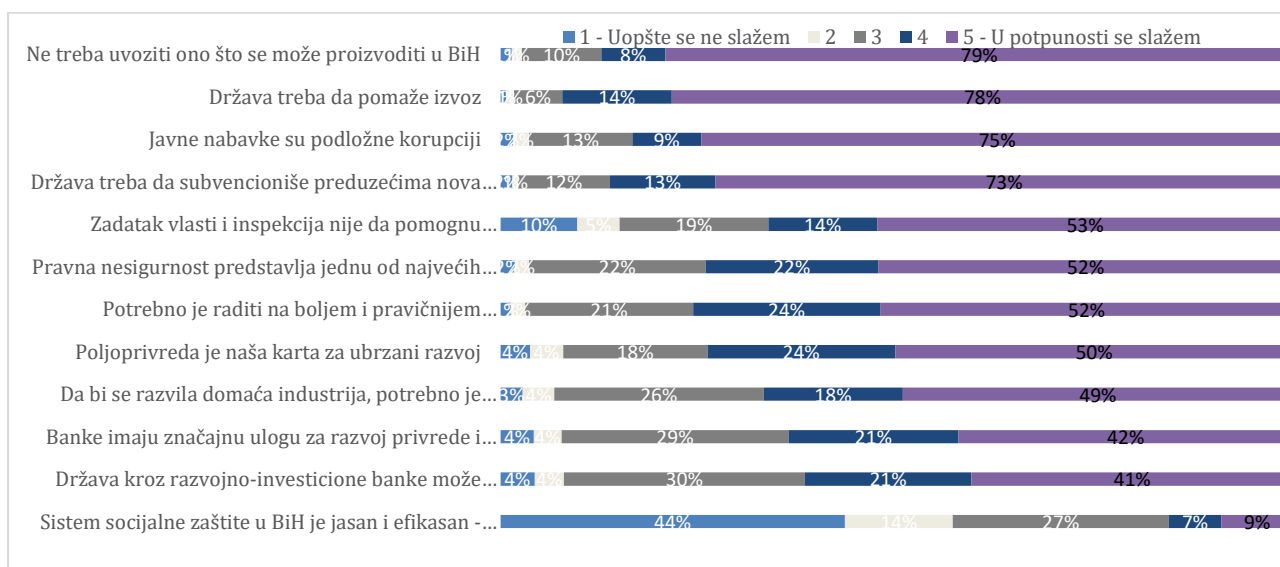
	Total	Radni status			Tip naselja	
		Zaposlen	Nezaposlen	NZ/BO	Urban	Rural
N	605	237	363	6	342	263
Državna preduzeća ne treba privatizovati	53,6	46	58	53	48	61
Većinu državnih preduzeća treba privatizovati, osim nekih ključnih/strateških	28,4	38	22		34	21
Sva državna preduzeća treba privatizovati	13,2	14	12	47	13	14
Ne znam	4	1	6		4	4
Odbija da odgovori	0,9		1		1	0

Izvor: Vlastito istraživanje

Procjena razvoja privrede

Visokih 92% građana smatraju da država treba da pomaže izvoz, te da država treba da subvencionirše preduzećima nova zapošljavanja. 87% građana smatra da ne treba uvoziti ono što se može proizvoditi u BiH. 84% građana se slaže da su javne nabavke podložne korupciji. 74% ispitanih smatraju da je poljoprivreda naša karta za ubrzani razvoj te da razvoj domaće industrije treba zaštititi carinama od konkurencije. 63% građana smatraju da banke imaju značajnu ulogu u razvoju privrede te da država kroz razvojno investicione banke može podsticati razvoj. 58% građana smatra da sistem socijalne zaštite nije jasan i efikasan. Ovi stavovi su prikazani u tabeli 10.

Tabela 10. Stavovi u vezi različitih ekonomskih pitanja

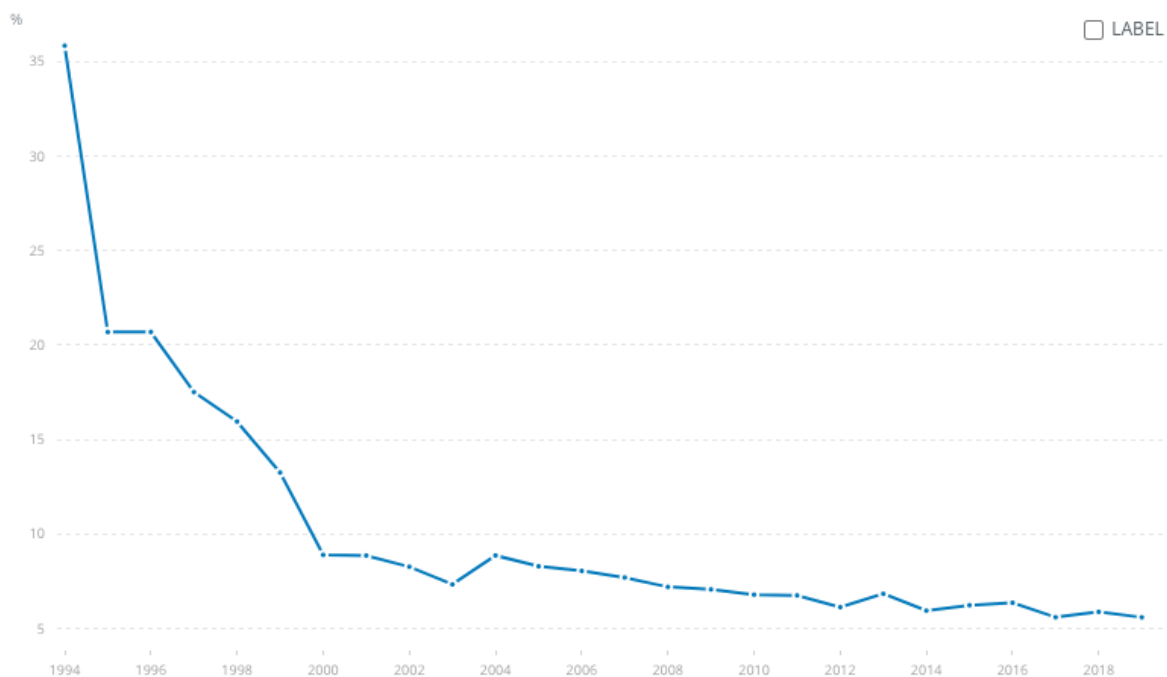

Izvor: Vlastito istraživanje

Navedeni stavovi pokazuju da građani BiH pokazuju određeni potrošački etnocentrizam, što se nužno ne reflektuje u konkretnoj kupovini domaćeg. Građani su veoma skeptični po pitanju vlada i javnih poslova, što se moglo vidjeti u ranije prikazanim stavovima. Interesantno je da građani imaju veoma pozitivan stav prema poljoprivredi kao pokretaču ekonomije, što nužno ne mora biti tačno u ekonomskoj realnosti. Prosječno učešće poljoprivrede u svjetskom BDP-u iznosi 3.272%, shodno podacima Svjetske banke za 2018. godinu. Tredovi idu ka smanjivanju relativnog učešća pa je tako 1995.

godine isti iznosio 7.596%. Isto vrijedi i za BiH, pa je tako učešće poljoprivrede u BDP-u ukupno 5.598%, dok je 1994. godine taj iznos bio 35.853%. Trend smanjivanja učešća poljoprivrede u ekonomiji BiH je vidljiv na slici 13.

Slika 13. Trend učešća poljoprivrede u ukupnoj ekonomiji BiH

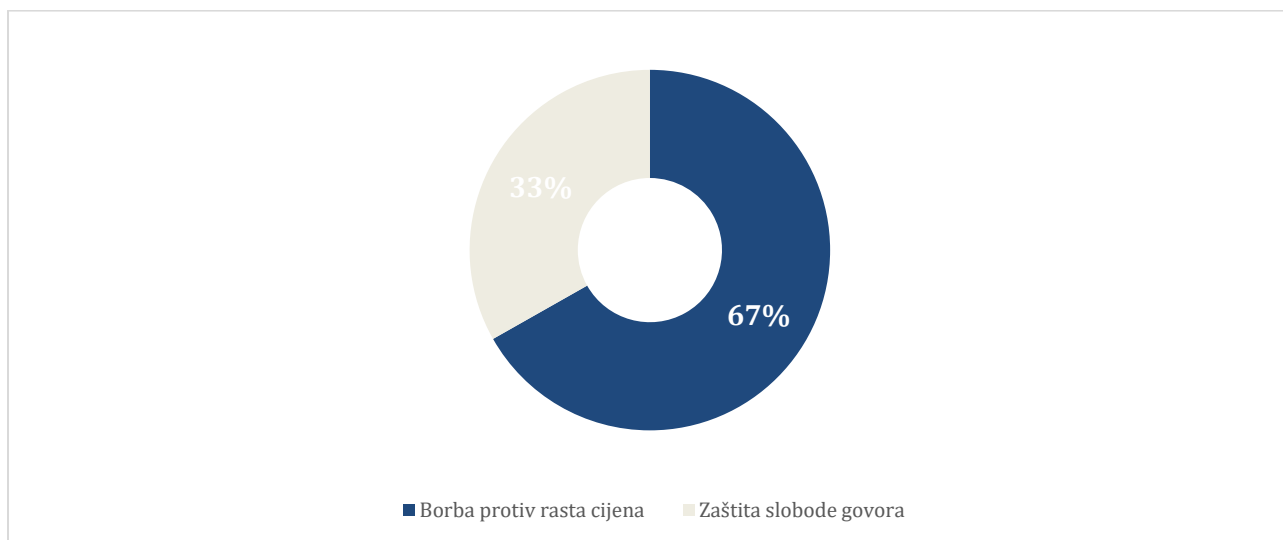

IZVOR: [HTTPS://DATA.WORLDBANK.ORG/INDICATOR/NV.AGR.TOTL.ZS?LOCATIONS=BA](https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS?locations=BA)

Vrijednost koja ima prednost

Dvije trećine građana odnosno 67% njih dalo bi prednost borbi protiv rasta cijena. Jedna trećina građana BiH bi prednost dala zaštiti slobode govora.

Slika 13. Percepcije ekonomskih ciljeva

Izvor: Vlastito istraživanje

Monetarna politika BiH odnosno nepostojanje iste upravo garantira nizak stepen inflacije (borbu protiv rasta cijene). Država zbog toga nema potrebu za korištenjem drugih politika u ovu svrhu. Izgleda da je ovaj makroekonomski cilj veoma bitan građanima. Građani Zeničko-dobojskog kantona posebno vrednuju zaštitu slobode govora, što treba da bude predmet drugih, socioloških analiza. Razlike u stavovima su vidljive u tabeli 11.

Tabela 11. Razlike u stavovima

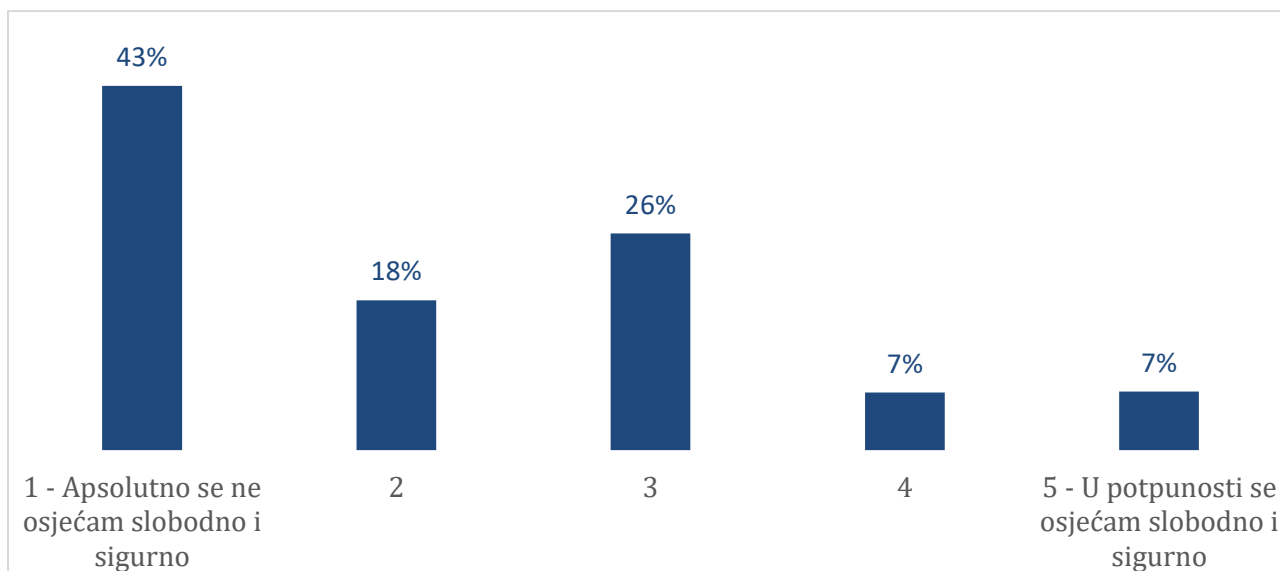
	Total	Regija												
		Unsko-sanski kanton	Tuzlanski kanton	Zeničko-dobojski kanton	Srednjobosanski kanton	Hercegovačko-neretvanski kanton	Zapadnohercegovački kanton	Kanton Sarajevo	Kanton 10	RS Sjever	RS Istok	Posavski kanton	Bosansko-podrinjski kanton	Distrikt Brčko
N	605	42	76	61	44	38	16	73	14	136	78	8	4	14
Borba protiv rasta cijena	66,8	61	71	47	67	64	65	75	91	65	71	84	81	70
Zaštita slobode govora	33,2	39	29	53	33	36	35	25	9	35	29	16	19	30

Izvor: Vlastito istraživanje

Pokretanje vlastitog biznisa

Šest od deset odnosno 58% građana BiH se ne osjeća slobodno i sigurno da pokrene sopstveni biznis. 14% građana BiH se osjeća slobodno i sigurno da to uradi.

Slika 14. Stavovi u vezi pokretanja vlastitog biznisa

Izvor: Vlastito istraživanje

Ovo je vjerovatno posljedica toga da poslovno okruženje u Bosni i Hercegovini nije povoljno za otvaranje i vođenje biznisa. Prema podacima Svjetske banke Doing Business Bosna i Hercegovina se nalazi na 90-tom mjestu po lakoći poslovanja. Najgore ocjene BiH ima po pitanju pokretanja biznisa i rješavanja pitanja građevinskih dozvola. Ovo je prikazano na slici 15.

Slika 15: Doing Business ocjene za BiH

Izvor: Svjetska banka (2019)

Državna preduzeća

Shodno predstavljenim istraživanjima, 43% građana Bosne i Hercegovine smatra da je neophodno da država otvara nove fabrike u svom vlasništvu. Starija populacija većinom, kao i građani sa osnovnom školom ili nižim obrazovanjem, smatraju da je neophodno da država otvori nove fabrike u svom vlasništvu kako bi se otvorilo više radnih mjesta. Posljedično, više od 50% građana smatra da državna preduzeća ne treba privatizirati, što se može objasniti socijalističkim naslijeđem odnosno pozitivnim transgeneracijskim sjećanjem na dato doba, kada je većina preduzeća bila u državnom vlasništvu.

Međutim, iako se smatraju "javnim i državnim", ovim preduzećima se često zamjera za nedostatak transparentnost u njihovom poslovanju ("javna"), niti da su pod stvarnom kontrolom države, već političke partije, shodno nedavno objavljenom istraživanju Centra civilnih inicijativa (CCI). Ukupno 83% javnih poduzeća nema objavljen i javnosti dostupan izvještaj o radu/poslovanju, dok je politički uticaj na zapošljavanje po stranačkoj i porodičnoj liniji ili plaćanje mita za dobijanje posla, učestala nezakonita praksa koja za posljedicu ima loše rezultate poslovanja, loše javne usluge, nekompetentne kadrove na važnim pozicijama, nezakonitosti u radu, te neefikasnost i neodgovornost u upravljanju javnim preduzećima u Bosni i Hercegovini, navodi CCI.⁵

Javna poduzeća poput BH Telecoma, iako važe za "zlatne koke" društva, ipak ne ostvaruju potrebne rezultate. Tako bi dobit koju FBiH dobija iz BH Telecoma mogla biti veća nego što je to trenutno slučaj, da je poslovanje transparentnije, a usluge modernizovane, što bi omogućio ulazak privatnog kapitala,

⁵ Husarić A., (2020), Rezultati istraživanja CCI: Javna preduzeća posluju netransparentno i pod političkim uticajem, dostupno na: <https://detektor.ba/2020/10/07/rezultati-istrazivanja-cci-javna-preduzeca-posluju-netransparentno-i-pod-politickim-uticajem/>

kako zaključuje analiza Centra za politike i upravljanje (CPU) iz 2014. godine.⁶ Sa druge strane, prodaja 65% dionica Telekoma Srpske (M:Tel) u 2006. godini je uvjetovala poboljšanje u poslovanju.⁷

Javna preduzeća dovode često do distorzije tržišta rada, te ostvaruju dodatni profit zbog čega što su prosječne plate u njima 40% više nego u privatnim firmama, bez obzira na nižu produktivnost.⁸ U takvim uslovima građani plaćaju veću cijenu javne usluge obično niskog kvaliteta. Zbirni dugovi javnih preduzeća iznose oko 26% BDP-a i to uključuje blizu 4% BDP-a u neizmirenih obaveza za poreze i socijalne doprinose, što smanjuje poreske prihode i ima negativan utjecaj na funkcionisanje sistema socijalnih davanja.⁹ Javna preduzeća se vežu za brojne korupcijske afere i afere vezano za nesavjesno poslovanje.¹⁰ Velika javna poduzeća narušavaju tržišne odnose, stvarajući distorziju cijena i nadnica.¹¹

Tri su osnovna razloga zašto građani još uvijek vjeruju u državne fabrike odnosno javna poduzeća. Prije svega, privatizacija nije dala očekivane rezultate. Privatizacija je politički osjetljiva i sklona korupciji i zloupotrebi. Nerijetko je bila korisna za malu grupu ljudi.¹² Privatizacija u zemljama u razvoju se, shodno naučnim raspravama, veže za slabe performanse javnih poduzeća, odnosno njihovu tendenciju korupciji, nepotizmu, zloupotrebu javnih sredstava, kao i instrument za političke i materijalne interese vladajući političkih partija.¹³ Loša privatizacija u Bosni i Hercegovini je dovela do pada vrijednosti javne imovine, te su brojna privatizirana poduzeća oslabljena ili uništena. Ovo je, kako zaključuje izvještaj State Departmenta, vodilo ka javnoj percepciji da privatizacija vodi nezaposlenosti i bogaćenju pojedinaca.¹⁴

Drugi razlog se odnosi na činjenicu da javna poduzeća zaista zapošljavaju, pa je tako Bosna i Hercegovina među rijetkim u regionu gdje su javna poduzeća više zapošljavala od 2005. Pritom, prosječna nadnica u javnim poduzećima, shodno MMF izvještaju, je za 40% viša od one u realnom sektoru (30,5% ukupnih troškova poslovanja u komparaciji sa 12% u privatnom sektoru), iako je produktivnost i profitabilnost daleko manja.¹⁵ Tako su, izuzev javnih poduzeća u oblasti telekomunikacija, električne energije i vojne industrije, većina javnih kompanija na granici nesolventnosti i predstavljaju izuzetnu obavezu za državne budžete.¹⁶

Treći razlog je što građani, posebno oni stariji percipiraju bivši socijalistički model upravljanja ekonomijom kao poželjan, jer je u tom period država pružala određenu ekonomsku i socijalnu sigurnost,

⁶ Centar za politike i upravljanje (CPU), (2014), Izazovi privatizacije telekom operatera u FBiH, dostupno na: www.cpu.org.ba/media/26372/Izazovi-privatizacije-telekom-operatera-u-FBiH.pdf

⁷ CPU, (2020), Odgovor na krizu: Kako maksimizirati doprinos telekoma u većinskom vlasništvu FBiH ekonomskom oporavku?, dostupno na: www.cpu.org.ba/media/42905/Odgovor-na-krizu_Kako-maksimizirati-doprinos-telekom-operatera-u-ekonomskom-oporavku-FBiH.pdf

⁸ Parodi F.J., Cegar B., (2019), State-Owned Enterprises in Bosnia and Herzegovina: Assessing Performance and Oversight, IMF Working Paper, Sarajevo

⁹ Parodi F.J., Cegar B., (2019), State-Owned Enterprises in Bosnia and Herzegovina: Assessing Performance and Oversight, IMF Working Paper, Sarajevo

¹⁰ Transparency International, (2020), „Radi unapređenja poslovanja“ javna preduzeća u BiH potrošila 18,2 miliona KM na ugostiteljske usluge, dostupno na: https://transparentno.ba/2020/05/20/radi-unapredjenja-poslovanja-javna-preduzeca-u-bih-potrosila-182-miliona-km-na-ugostiteljske-usluge/?fbclid=IwAR3TgA_if6F00JxCGwBJrhCb5Fb1_2lnCuoKIPhOje_EuaOT_oiBnAwbN_s

¹¹ Breen M., Doyle D., (2012), The Determinants of Privatization: a Comparative Analysis of Developing Countries, Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice Volume 15, 2013 - Issue 1

¹² Estrin S., Pelletier A., (2018), Privatization in Developing Countries: What Are the Lessons of Recent Experience?, The World Bank Research Observer, Volume 33, Issue 1, February 2018, Pages 65–102,

¹³ Abdeldayem M.M., Aldulaimi, (2019), Privatisation as a Worldwide Tool of Economic Reform: A Literature Review, DOI: : 10.18488/journal.136.2019.42.66.84

¹⁴ U.S. Department of State, (2019), 2019 Investment Climate Statements: Bosnia and Herzegovina, dostupno na: <https://www.state.gov/reports/2019-investment-climate-statements/bosnia-and-herzegovina/>

¹⁵ Parodi F.J., Cegar B., (2019), State-Owned Enterprises in Bosnia and Herzegovina: Assessing Performance and Oversight, IMF Working Paper, Sarajevo

¹⁶ U.S. Department of State, (2019), 2019 Investment Climate Statements: Bosnia and Herzegovina, dostupno na: <https://www.state.gov/reports/2019-investment-climate-statements/bosnia-and-herzegovina/>

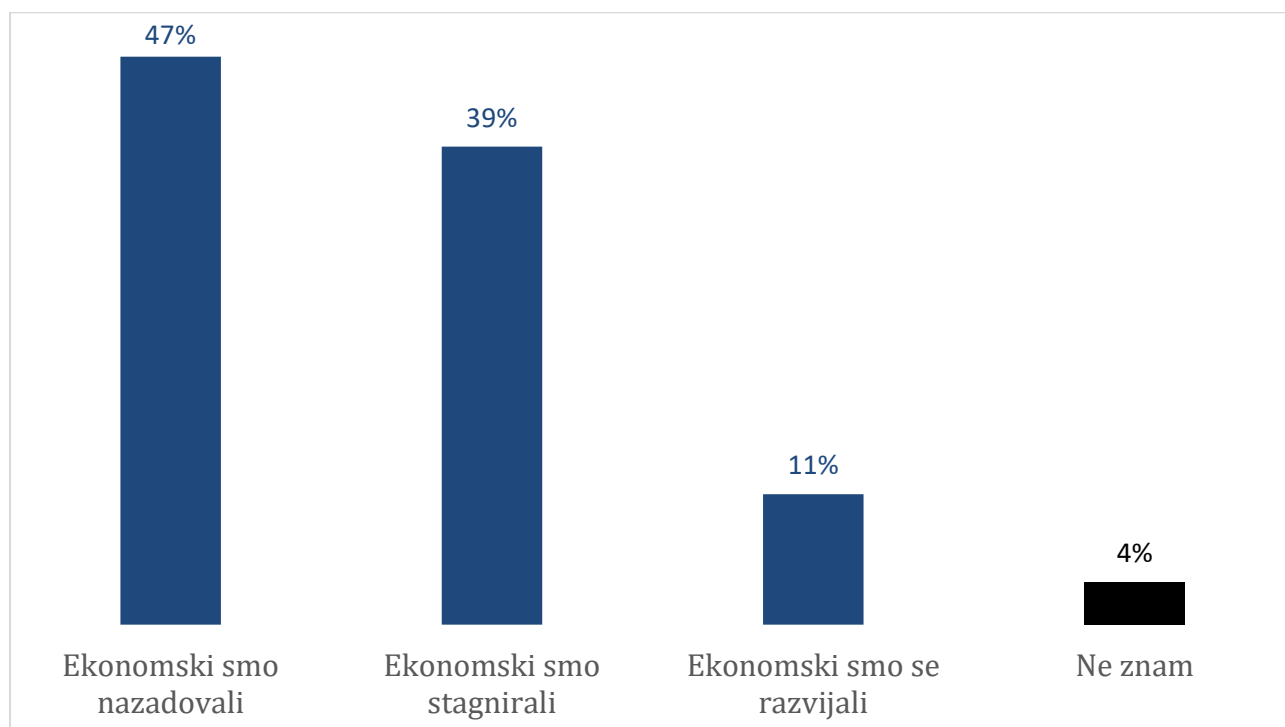
iako je sve navedeno bilo iznad realnih mogućnosti tadašnje ekonomije. Navedeno će potvrditi ekonomske krize krajem 80-tih godina.¹⁷

Dakle, stavovi građana o državnim preduzećima se mogu objasniti kao kombinacija otpora prema procesu netransparentne privatizacije, privida sigurnosti rada u njima i idealiziranju prošlosti. Visokoobrazovani i mlađi građani naše zemlje ipak smatraju da je neophodno da država uredi sistem tako da građani sami pokreću biznise i otvaraju nova radna mjesta. 28% građana BiH smatra da većinu državnih preduzeća treba privatizovati, osim nekih ključnih, dok 13% je mišljenja da sva državna preduzeća treba privatizovati. Ipak, zbog izostanka veze između realnosti i stavova građana – performansi državnih preduzeća i percepcije građana o istim, promjena percepcije o budućnosti javnih poduzeća i daljoj privatizaciji će biti uslovljena nizom faktora: trendom daljeg propadanja ovih poduzeća, jazom između različitih segmenata bosanskohercegovačke populacije, kao i boljom informisanošću građana o stanju državnih preduzeća, u čemu važnu ulogu trebaju imati javni dužnosnici. Javna preduzeća su pod kontrolom političkih stranka, a ne države, što vodi tome da zapošljavanje nije uslovljeno stvarnim potrebama i mogućnostima, čime stvaraju tržišne distorzije i pritom narušavaju vlastite poslovne performanse. Zbog svega navedenog, u narednom periodu je potrebno poseban fokus staviti na restrukturiranje poslovanja ovih preduzeća.

Razvojne prilike i rast ekonomije

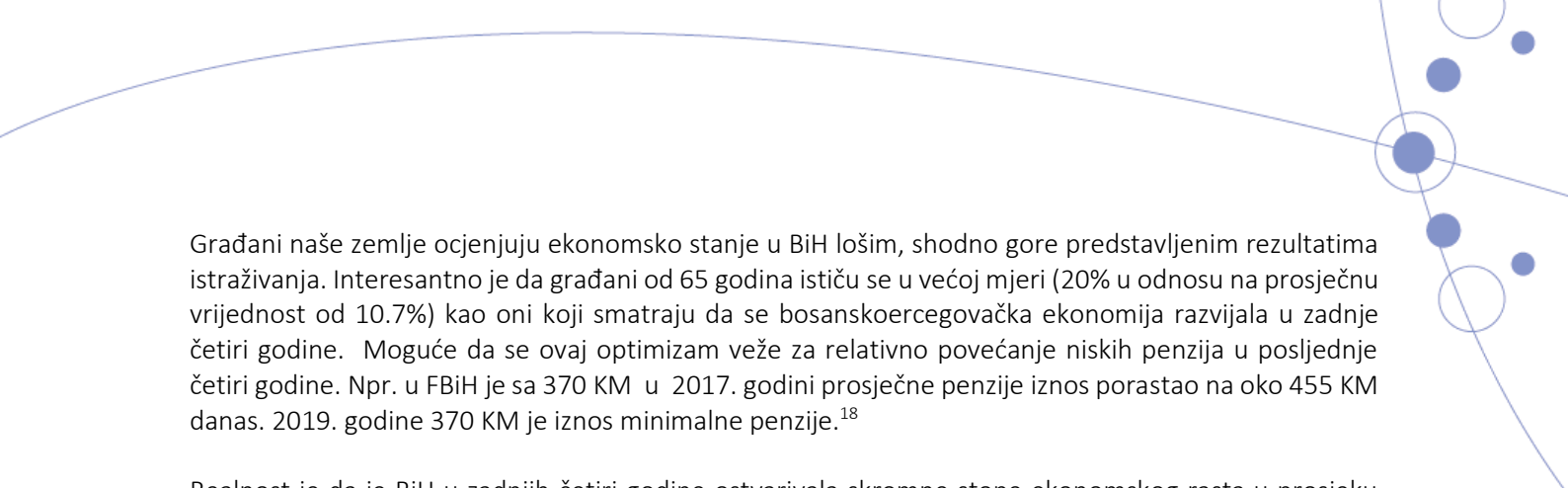
Ukupno 47% punoljetnih građana BiH navodi da je bosanskohercegovačka ekonomija nazadovala u zadnje četiri godine, što je prikazano na grafikonu 1. Također, visokih 39% građana smatra da ekonomija stagnira tj. da se ne ide na bolje. Samo 11% građana navodi da je se Bosna i Hercegovina ekonomski razvija, što pokazuje da mali broj populacije percipira određenu ekonomsku korist od domaće privrede. Na slici 16. je prikazano navedeno.

Slika 16. Stavovi građana BiH u vezi ekonomije

Izvor: Vlastito istraživanje

¹⁷ Milanović T., (2011), Kriza 1980-ih u Jugoslaviji i međunarodni pogledi, Rostra : Časopis studenata povijesti Sveučilišta u Zadru, Vol. 4. No. 4., 2011.

Građani naše zemlje ocjenjuju ekonomsko stanje u BiH lošim, shodno gore predstavljenim rezultatima istraživanja. Interesantno je da građani od 65 godina ističu se u većoj mjeri (20% u odnosu na prosječnu vrijednost od 10.7%) kao oni koji smatraju da se bosanskohercegovačka ekonomija razvijala u zadnje četiri godine. Moguće da se ovaj optimizam veže za relativno povećanje niskih penzija u posljednje četiri godine. Npr. u FBiH je sa 370 KM u 2017. godini prosječne penzije iznos porastao na oko 455 KM danas. 2019. godine 370 KM je iznos minimalne penzije.¹⁸

Realnost je da je BiH u zadnjih četiri godine ostvarivala skromne stope ekonomskog rasta u prosjeku 3.18% godišnje. Iako sporo, domaća ekonomija je svejedno rasla. Međutim, ono što je problematično je što je ovaj tempo rasta nedovoljan da bi se značajno odrazio na poboljšanje života i da bi ga građani osjetili. Kada je riječ o strukturi rasta, u proizvodnim djelatnostima (poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo, vađenje ruda i kamena, prerađivačka industrija, proizvodnja i snadbijevanje električnom energijom, snadbijevanje vodom i građevinarstvo) stvara se 35,63% dodane vrijednosti, a u uslužnim djelatnostima 64,37%. Najveće učešće u BDP ima dodana vrijednost stvorena u trgovini (14,02%), prerađivačkoj industriji (13,23%), javnoj upravi (7,37%), kao i u poljoprivredi, šumarstvu i ribolovu (5,89%).¹⁹

U kontekstu krize prouzrokovane COVID-19 pandemijom, MMF procjenjuje pad BDP-a od 6.5% za 2020. godinu. Ovo će poništiti rast ostvaren u posljednje tri godine. Tradicionalno, BiH se sporije oporavlja od recesija u odnosu na EU, jer naš oporavak najvećim dijelom i zavisi od brzine oporavka ovih zemalja.

Na kraju, kako bi Bosna i Hercegovina brže rasla potrebno je sprovesti niz strukturalnih reformi čije se sprovođenje već dugo odlaže. Ove reforme se odnose na reformu velikih socijalnih sistema, restrukturiranje javnih kompanija, fiskalne reforme, naročito po pitanju fiskalnog opterećenja rada, unaprijeđenje poslovnog okruženja, te sada, posebno bitno, digitalnu transformaciju domaće ekonomije.

¹⁸ http://www.fzmio.io.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=434%3Afz-miopia-uputio-vladi-fbih-informaciju-da-su-se-stekli-uvjeti-za-vanredno-poveanje-minimalnih-penzija&catid=35%3Anovosti&Itemid=64&lang=ba

¹⁹ http://www.bhas.ba/data/Publikacije/Bilteni/2020/NAC_00_2018_TB_0_BS.pdf

Indirektni porezi i carine – koji model oporezivanja primijeniti?

35% građana BiH smatra da je potrebno uvesti dvije stope PDV-a, jer jedna stopa PDV-a nepravedno oporezuje građane sa nižim socio-ekonomskim statusom. Ovo je sasvim razumljivo jer su različite stope poreza prisutne u većini zemalja svijeta. Jedinstvena stopa poreza je izuzetak i ograničena je na sasvim nekoliko primjera zemalja. Tako pored Bosne i Hercegovine samo Danska u Evropi ima jedinstvenu stopu PDV-a. Indirektni porezi i to najvećim dijelom PDV predstavljaju najstabilniji i za budžete najvažniji dio fiskalnih struktura u BiH. Godišnje se ostvare prihodi od 9 milijardi po osnovu PDV-a. Pritom, dva su problema koja se odnose na ovaj sistem i naglašavaju tokom godina. Prvi se odnosi na sistem naplate tj. naplaćivanje po izdavanju fakture, a ne ostvarivanju prihoda od prodaje. Ovo stavlja teret na realni sektor ekonomije. Drugi problem se tiče distribucije sredstava prikupljenih po osnovu indirektnih poreza. Svake godine su u fokusu međuentiteske rasprave o tome koliko koji entitet treba da dobije sredstava u raspodjeli, dok sa druge strane postoje značajne nesuglasice među kantonima i to zbog postojanja tzv. koeficijanta. Tako Kanton Sarajevo, Goražde i Posavina imaju koeficijent 2, dok ostali kantoni koriste koeficijent 1, što znači par stotina miliona KM godišnje više za prvu grupu kantona. Navedeno predstavljaju neke od problema postojećeg sistema indirektnih poreza.

Pitanje diferencijacije stope PDV-a je po prioritetima malo dalje od nabrojanog i prije svega predstavlja političke težnje. Diferencijacijom PDV-a bi se navodno stvorili uslovi da se snize cijene određenih proizvoda poput osnovnih životnih namjernica, lijekova, dječije njege, knjiga i slično, u zavisnosti od obuhvata. U regionu je prisutna Opća stopa PDV-a u Hrvatskoj od 2012. iznosi 25 posto, dok se za određene proizvode i usluge primjenjuju niže stope od 13,5%. U Srbiji postoji opća stopa PDV-a od 20% te posebna od 10%, koja se primjenjuje na osnovne namirnice, lijekove, udžbenike, prijevoz putnika. U Crnoj Gori je od 1. januara 2018. na snazi veća stopa, povećana sa 19% na 21%. Standardna stopa PDV-a u Sjevernoj Makedoniji je 18%, ali je za 13% umanjena stopa PDV-a na osnovne životne namirnice, poljoprivredne mašine i repromaterijale, lijekove, računare, javni prevoz i stanove (5% visina stope). Sa druge strane, diferencijacija PDV-a nosi rizik komplikovanja sistema indirektnog oporezivanja, kako navodi Uprava za indirektno oporezivanje, ali također i poreznih manipulacija. Pored toga, nema garancije, a shodno slobodnom formiranju cijena, da će doći do pada cijena proizvoda koje su fokus diferencijacije. Moguće je npr. da viša stopa PDV-a za određene faktore proizvodnje "pojede" dio ušteda na manjoj stopi PDV-a za finalni proizvod.

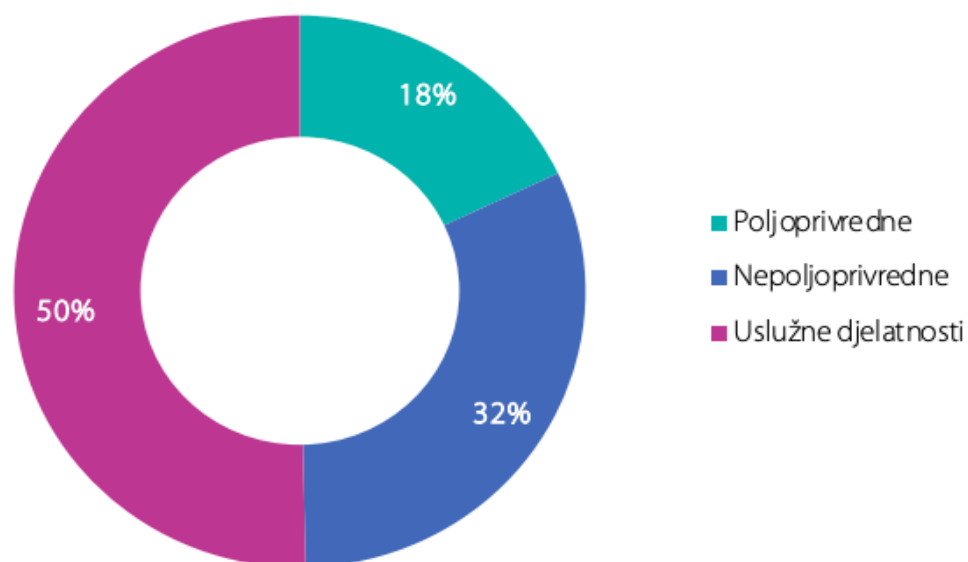
Ono što je jasno je da Bosnu i Hercegovinu u bližoj budućnosti očekuje reforma fiskalnog sistema. Vjerovatno da će se u tom paketu reformi staviti i pitanje PDV-a. Covid-19 je privremeno odgodila raspravu o ovoj temi, međutim nakon krize očekuje se povećanje stope PDV-a i/ili diferencijacija. Potrebno je da se prethodno predstave i argumentuju prednosti i nedostaci ovih izmjena iz aspekta ukupne ekonomije zemlje.

Poljoprivreda – razvojna šansa ili ne?

Ukupno 7 od 10 ispitanika, tačnije njih 74% smatra da je poljoprivreda "naša karta za ubrzani razvoj". Visokih 18% je bilo neodlučno po ovom pitanju, što znači da, u skladu sa urađenim istraživanjima, postoji percepcija značaja poljoprivrede za razvoj Bosne i Hercegovine.

Suprotno ubjeđenjima ispitanika, bosanskohercegovačka ekonomija je industrijski orijentisana. Ovo se može potvrditi sa nekoliko podataka. Kada se posmatra broj zaposlenih prema grupama područja djelatnosti u Bosni i Hercegovini, shodno podacima iz 2019. godine, evidentno je da je najmanji broj zaposlenika u oblasti poljoprivredne djelatnosti (18%). Nepoljoprivredne djelatnosti obuhvataju 32% zaposlenika, te uslužne 50%, što je prikazano na grafikonu 17.

Slika 17. Zaposlenost po djelatnostima

Izvor: Bosna i Hercegovina u brojevima, 2019, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

Pritom je FBiH više industrijski orijentisana, dok je Republika Srpska kao entitet više poljoprivredno orijentisani entitet. To pokazuju podaci o prosjeku uobičajnih sati rada shodno djelatnostima. Međutim, možda najinteresantniji podaci koji u vezi percepcije o poljoprivredi kao potencijalu za rast države, tiču se učešća pojedinih ekonomskih djelatnosti u bruto dodatnoj vrijednosti (u baznim cijenama).

Kao što se može vidjeti na grafikonu 2.1., poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo imaju učešće u strukturu BDP-a zemlje od 6.90 za 2018. godinu, shodno podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine. Slično vrijedi i za pitanje izvoza. U 2018. godini, ukupno je izvezeno 252.909 KM poljoprivrednih proizvoda, što je 2,12% ukupnog izvoza Bosne i Hercegovine. Najveći dio izvoza se odnosi na industrijske proizvode.

Postoje različiti odgovori na pitanje zašto se u poljoprivredi precjenjuje šansa za razvoj. Za većinu ljudske populacije i danas, ali tokom 99% poznate historije, poljoprivreda je bila glavni izvor prihoda i temelj opstanka. Tako da postoji određena emocionalna povezanost prema ovoj djelatnosti. Disbalans u odnosu uvoza i izvoza poljoprivrednih proizvoda možda također stvara ovu percepciju. Pokrivenost uvoza izvozom za poljoprivredu je samo 33.82%.

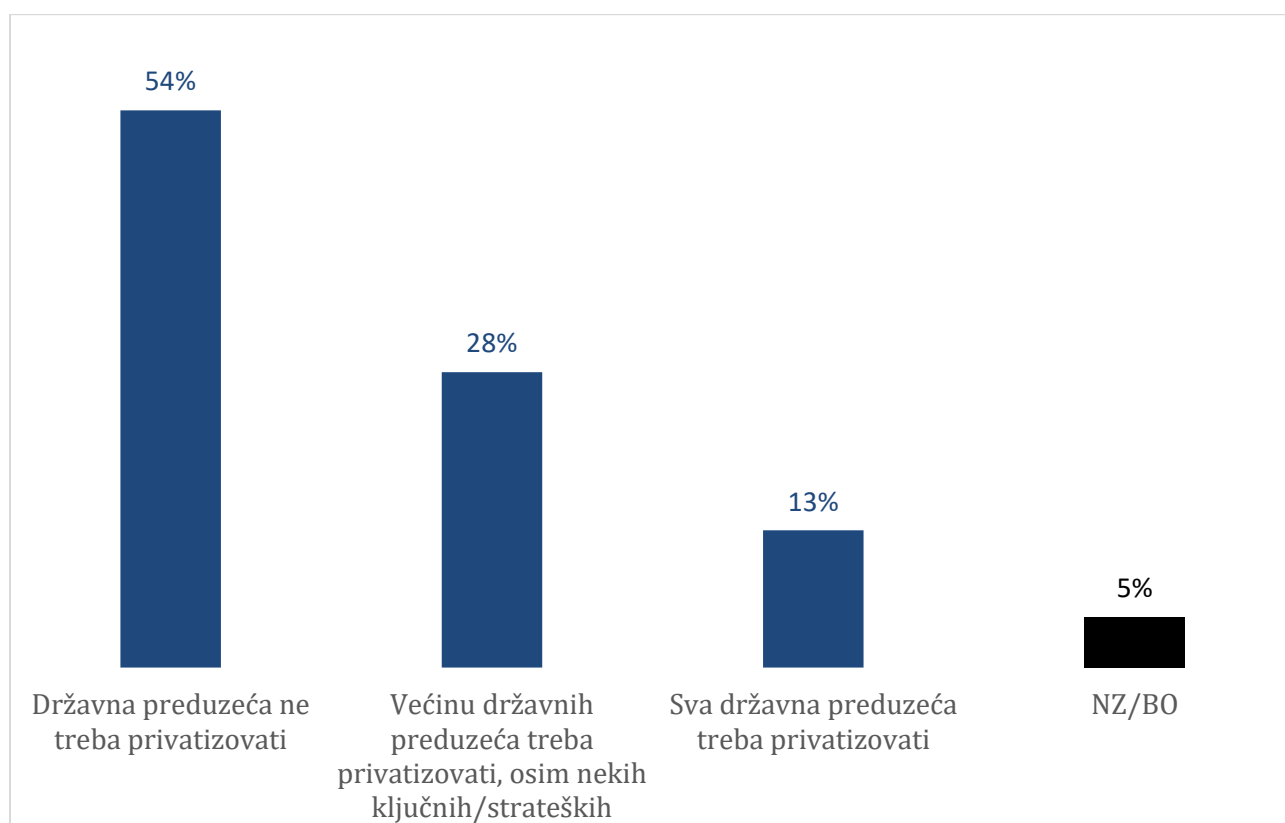
Ono što je bitno napomenuti jeste da je poljoprivreda kao i svaka druga djelatnost potencijal za veći ekonomski rast, ali da je njeno učešće zanemarivo. Iskustva drugih zemalja svijeta pokazuju da poljoprivreda ostvaruje veći rast primjenom novih tehnologija i okrupljivanjem, što se još nije desilo u Bosni i Hercegovini. Zbog toga je u ovom trenutku poljoprivreda nije iskorištena kao razvojna šansa. Od ukupnog broja zaposlenih, 18% je u poljoprivredi i generira tek 6,9% BDP-a. Ovaj jaz je rezultat slabih ekonomskih performansi domaće poljoprivrede. Kako bi se prevazišao navedeni problem i poljoprivreda zaista postala "naša karta za brzi razvoj", kako to percipiraju ispitanici, onda je potrebno da se aktiviraju "push i pull sile" odnosno "poljoprivredno guranje" i "industrijsko privlačenje" radnika. Ovo se postiže modernizacijom i automatizacijom poljoprivredne proizvodnje, prije svega kroz uvođenje mašina, a što povećava produktivnosti u poljoprivredi i prirodno vodi migraciji radnika iz poljoprivrednih u nepoljoprivredne sektore. Na ovaj način, poljoprivreda postaje podrška nepoljoprivrednim

djelatnostima, ali i način za smanjivanje siromaštva u zemlji²⁰. Veliki broj siromašnih je zbog prirode siromaštva vezan za zemlju, odnosno poljoprivrednu proizvodnju. Zbog toga se tehnološke promjene, radi većeg efekta, prije svega trebaju kroz javne politike fokusirati na male farmere, a ne poljoprivredne konglomerate. Na kraju, ukoliko zemlja želi da iskoristi potencijal poljoprivrede, onda je potrebno da unaprijedi ekonomske performanse, izvrši kapitalna investiranja i na bazi navedenog modernizuje i prilagodi poljoprivredu shodno postojećim tržišnim uvjetima. Navedeno, ne podrazumijeva veća ulaganja u poljoprivredu (putem subvencija), već pametnija rješenja, a kako to pokazuje primjer Novog Zelanda.²¹

Privatizacija – za ili protiv?

Više od polovine građana BiH smatra da državna preduzeća ne treba privatizovati. ¼ građana BiH smatra da većinu državnih preduzeća treba privatizovati, osim nekih ključnih, dok je jedan od deset građana BiH mišljenja da sva državna preduzeća treba privatizovati. Ovo je prikazano na slici 18.

Slika 18. Stavovi u vezi privatizacije

Izvor: Vlastita istraživanja

Zaposleni građani BiH smatraju da većinu državnih preduzeća treba privatizovati, osim nekih koja su ključna. Istog su mišljenja i stanovnici gradskih dijelova BiH.

Kako se navodi u izvještaju kojeg su pisali Sanfey i Milatovic (2017), privatizacija je usporena u značajnom dijelu Bosne i Hercegovine. Za razliku od drugih zemalja jugoistočne Evrope, gdje je proces privatizacije bio znatno brži u okviru ukupne tranzicije, u Bosni i Hercegovini, a posebno Federaciji Bosne

²⁰<https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/9306/wps40130BOX0311113B01tell0JS0when0done1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

²¹ https://www.researchgate.net/publication/46472856_New_Zealand_Agriculture_Policy_Review

i Hercegovine, glavna ekonomska moć i imovina su još uvijek u vlasništvu države. Konkretnije, kako to zaključuju autori, ova poduzeća su u vlasništvu političkih partija. Naime, upravo trgovina pozicijama unutar državnih kompanija između različitih političkih partija predstavlja okosnicu vladanja unutar FBiH.

Državni uticaj na ekonomiju, shodno izvještaju Evropske komisije²², ostaje visok. Javna potrošnja se odnosi na 40% bruto domaćeg proizvoda, međutim ukoliko se računaju javna poduzeća i trošak korupcije, onda dolazimo do visokih 70% učešća.²³ Kvalitet javnih usluga je svejedno loš, naročito u oblasti zdravstva i obrazovanja. Shodno istom izvještaju, privatizacijski procesi su označeni kao nedovršeni, sa neznatnim progresom. Pokušaji prodaje javnih poduzeća nisu uspjeli, iako je duo diligence završen za dvije velike telekomunikacijske kompanije. Strateški sektori poput transporta i energije imaju lošu upravljačku strukturu.

Privatizacija je posebno usporena po pitanju politički bitnih poduzeća, kako na entitetskim, tako i na kantonalnim nivoima. Ovo znači da je možda potrebno imati određeni međunarodni pritisak, kao što se to desilo početkom 21. stoljeća, a kako bi se ubrzala privatizacija. Naravno, ista ne smije biti zakonski upitna, već javna, transparentna, sa fokusom na ispunjenje zakonskih obaveza prema svim stranama. Dobro sprovedena privatizacija nudi snažne društvene prednosti, a to su manja politička kontrola ekonomije i prestanak favorizacije kompanija.²⁴

Zaštita domaće proizvodnje

Visokih 67% ispitanih građana Bosne i Hercegovine smatra da je potrebno zaštititi domaću industriju od konkurencije, korištenjem carina, a kako bi ojačala i razvila se. U praksi, za Bosnu i Hercegovinu je ovo teško sprovodivo, razumijevajući da je Sporazum o izmjeni i pristupanju Centralnoevropskom sporazumu o slobodnoj trgovini (CEFTA 2006) potpisan od strane BiH 19. decembra 2006. godine u Bukureštu, nakon čega je stupio na snagu 22. novembra 2007. godine. Ultimativni cilj Sporazuma, kao i EU integracija kao šireg procesa je otvaranje tržišta za proizvode i usluge, što podrazumijeva uklanjanje carinskih barijera. Primjenom Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) u potpunosti se uklanjanju carine za proizvode iz EU zemalja, koji predstavljaju najveće vanjskotrgovinske partnere Bosne i Hercegovine. Za Bosnu i Hercegovinu CEFTA i dobre prakse koje proizlaze iz ovog sporazuma pokazale su se kao važan pokretač regionalne suradnje, što je rezultiralo povećanjem obima trgovinske razmjene i uklanjanjem velikog broja trgovinskih barijera.²⁵

Većina smatra da trebamo podržati našu proizvodnju odnosno da ne trebamo uvoziti ono što možemo proizvoditi. Ova mit je opšte prisutan u ekonomiji, međutim u doba globalizacije ekonomskih odnosa sve manje i manje je relevantan. Pitanje je šta je domaći proizvod, i u konačnici potrošači su ti koji kroz svoje preferencije određuju (ne)uspjeh proizvoda.

Pored toga, zaštita domaće proizvodnje donosi rizik od rasta cijena. Ovo se dešava direktno kroz zatvaranje granica²⁶ (za određene inostrane proizvode), al indirektno, na srednji i dugi rok, kroz rast cijena domaćih proizvoda uslijed nedostatka inostrane konkurencije. Zaštita čini domaće proizvođače manje efikasnim, odnosno manje konkurentnim. Teorijski argument mlade industrije polazi od toga da je potrebno dati određenog vremena domaćim proizvođačima kako bi adaptirali vlastitu proizvodnju i učinili proizvode konkurentnim za globalno tržište. U praksi se dešava suprotno, što slikovito pokazuje krah brazilske industrije mikro računara, koja je do 1990. bila pod snažnim protekcionizmom.²⁷ Danas

²² https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/bosnia_and_herzegovina_report_2020.pdf

²³ <https://www.brookings.edu/blog/future-development/2015/11/05/three-reasons-why-the-economy-of-bosnia-and-herzegovina-is-off-balance/>

²⁴ <http://cpu.org.ba/blog-bih/post/2020/trzisna-ekonomija-depolitizacija-drzavnih-preduzeca-i-jednake-trzisne-prilike/>

²⁵ <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/14571.pdf>

²⁶ https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/581383/EPRS_STU%282016%29581383_EN.pdf

²⁷ <https://www.jstor.org/stable/2109811?seq=1>

rijetko ko zna da je Brazil imao ovu industriju. Jedini konkretan rezultat protekcionističkih politika je bio da su građani Brazila skuplje plaćali tadašnju elektroniku. Slično tome, Bosna i Hercegovina je pod uslovima CEFTA imala određeni povlašteni položaj za neke grane, međutim, to nije dalo rezultate, niti učinilo naše proizvode konkurentnim. Sa druge strane globalna trgovina doprinosi rastu, novim radnim mjestima i razvoju, zbog čega je i prihvaćena od strane razvijajućih ekonomija.²⁸ Najbolji garant opstanka domaće ekonomije i proizvoda je uključivanje u globalne trgovinske tokove.

Ograničavanje rasta cijena – za ili protiv?

Dvije trećine građana BiH bi dalo prednost borbi protiv rasta cijena. Ovo nije tako jednostavno kako se čini. U većini oblasti postoji princip slobodnog formiranja cijena što onemogućuje borbu protiv rasta istih. To je sa druge strane i nepoželjno jer može imati dugoročno negativne efekte.

Bosna i Hercegovina slijedi principe slobodnog formiranja cijena, što podrazumijeva da država nema mehanizme, niti se preporučuje da intervenira po pitanju cijena. Shodno Zakonu o formiranju cijena u FBiH²⁹ i Zakona o trgovini RS³⁰, formiranje cijena je slobodno prema uvjetima tržišta.

Cijena, naime, predstavlja jedinstven odnos između ponude i potražnje i veoma je teško raditi bilo kakve intervencije po pitanju iste. Iskoristimo friedmanovski način objašnjavanja kompleksnosti cijena i uzmimo za primjer obični hljeb. Prosječna cijena hljeba u Bosni i Hercegovini je oko 1 KM. Ovu cijenu u praksi predstavljaju pekari koji pri obračunu cijene uzimaju u obzir cijenu rada i sirovina tj. brašna u ovom slučaju. Ukoliko rastu cijene ova dva primarna inputa onda se to, ceteris paribus, mora odraziti na cijenu hljeba – npr. da raste na 1.5 KM. Ukoliko bi država fiksirala cijenu na 1 KM, onda to znači da pekar mora prenijeti dodatne troškove na radnike u vidu nižih plata ili pak da zahtjeva niže nabavne cijene brašna. Ako bi išli dalje, onda bi to podrazumijevalo niže cijena rada pri proizvodnji pšenice, odnosno nižu cijenu same pšenice, a što na kraju podrazumijeva oštećenog i siromašnog poljoprivrednika, o čemu se pisalo u dijelu koji se odnosi na stavove o poljoprivredi.

Ono što država može uraditi kako bi utjecala na dugoročni pad cijena jeste da unaprijedi vanjskotrgovinske odnose sa drugim zemljama, i to prije svega kroz CEFTA, pristupanje Svjetskoj trgovinskoj organizaciji (WTO), ali i kroz podršku inicijativama poput Mini Šengena. Na ovaj način će doći do neometane trgovine i tržišnog natjecanja koje na dugi rok spušta cijene proizvoda i usluga. Najveći korisnici ovih aktivnosti su građani i domaći privrednici.

Utjecaj države pri zapošljavanju

37% građana BiH smatra da je obaveza države da svakome nađe posao. Država pak treba da stvori okvir za funkcionisanje privatnog sektora koji će zapošljavati, a ne da zapošljava. Jedan od značajnijih problema Bosne i Hercegovine je upravo to da država previše upošljava. Čak 1/3 radne snage ima državu na direktan ili indirektna način kao poslodavca. Ovo stvara politički ovisno društvo i smanjuje mogućnost formiranja prave i nezavisne opozicije. Pritom, javni sektor nije efikasan, što vodi manjim ekonomskim performansama, a to rezultira lošim javnim uslugama.

Sa druge strane, stvara se izuzetna distorzija na tržištu rada koja se odnosi na privlačenje talenata u javni sektor, što opet smanjuje performanse privatnog sektora i drži zemlju u začaranom krugu niskih stopa ekonomskog rasta. Tako prema istraživanju FES-a, visokih 68.9% mladih osoba želi raditi u javnom

²⁸ http://www3.weforum.org/docs/WEF_GAC_Competitiveness_2105.pdf

²⁹

[http://www.fuzip.gov.ba/bundles/websitenews/gallery/files/109/149812651318_Zakon_o_kontroli_cijena_\(SI_novine_FBiH,_broj_02_95\).pdf](http://www.fuzip.gov.ba/bundles/websitenews/gallery/files/109/149812651318_Zakon_o_kontroli_cijena_(SI_novine_FBiH,_broj_02_95).pdf)

³⁰ <https://www.paragraf.ba/propisi/republika-srpska/zakon-o-trgovini.html>

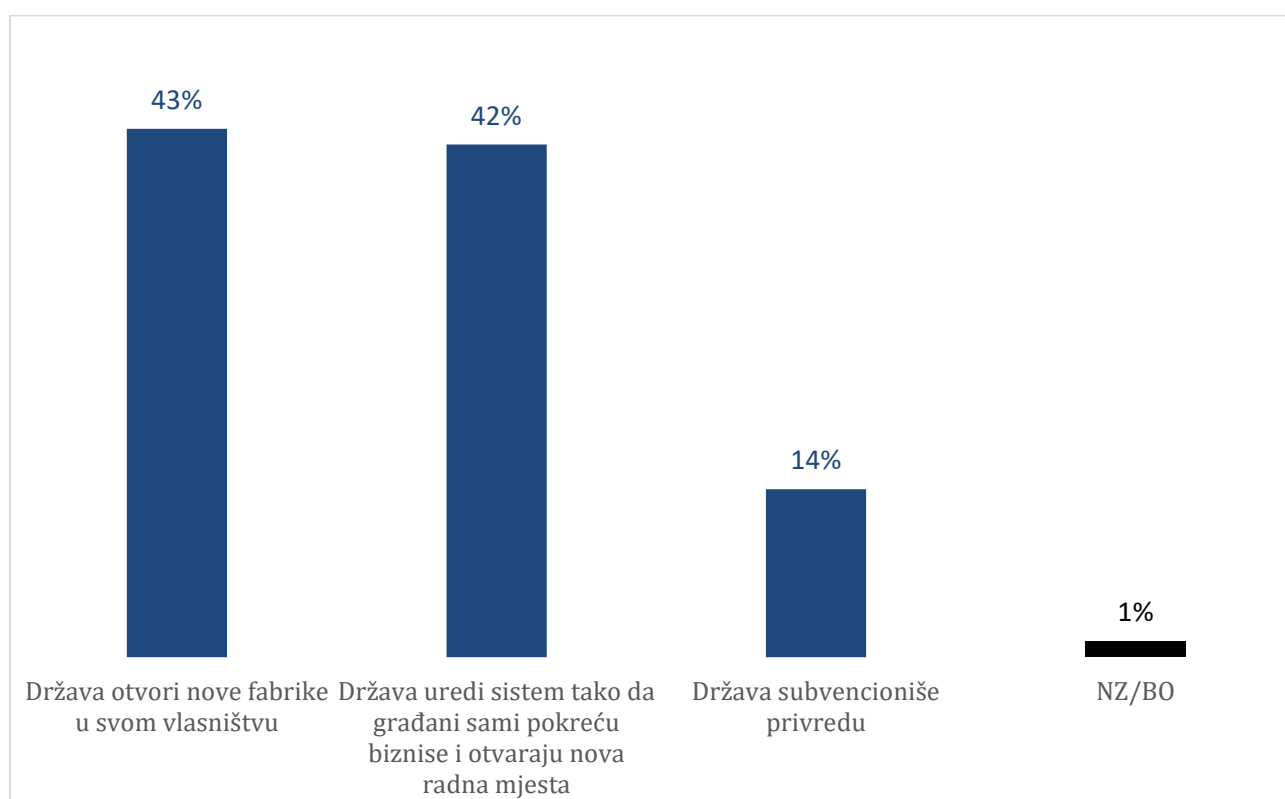
sektoru.³¹ Kao posljedica navedenog, u BiH je prisutan fenomen dugoročne nezaposlenosti i neaktivnosti radne snage – koja očekuje zapošljavanje u javnom sektoru, a kao rezultat toga na dugi rok dobije kartu za odlazak vani.

Potrebno je napustiti narativ da je država ta koja zapošljava i prepustiti privatnom sektoru da bude izvor novih poslova. Država sa druge strane treba da stvori uslove – politički, pravni i ekonomski okvir – da se ovo postigne.

Državne fabrike

Da bi se otvorilo više radnih mjesta, po mišljenju 43% stanovnika Bosne i Hercegovine neophodno je da država otvori nove fabrike u svom vlasništvu, a po mišljenju 42% građana naše zemlje neophodno je da država uredi sistem tako da građani sami pokreću biznise i otvaraju nova radna mjesta. 14% građana smatra da država treba da subvencionije privredu. Ovo je prikazano nas slici 19.

Slika 19. Stavovi u vezi državnih fabrika

Izvor: Vlastita kreacija

Prema određenim istraživanjima, poduzeća u vlasništvu države zapošljavaju četvrtinu zaposlenika u okviru javnog sektora, odnosno 11% ukupno zaposlenih.³² Ako se posmatra rad ovih poduzeća, vidjet ćemo niz loših ekonomskih performansi. Većina imaju nizak stepen produktivnosti, uz visinu plata koje su u prosjeku veće za 40% od onih u privatnom sektoru.³³ Čak i BH Telecom d.d. kao simbol uspjeha javnih poduzeća, iz godine u godinu bilježi pad prihoda i dobiti.³⁴ Vlade se ne ponašaju u svojstvu dobrog

³¹ <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/15288.pdf>

³² European commission, (2020), Bosnia and Herzegovina 2020 report, dostupno na: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/bosnia_and_herzegovina_report_2020.pdf

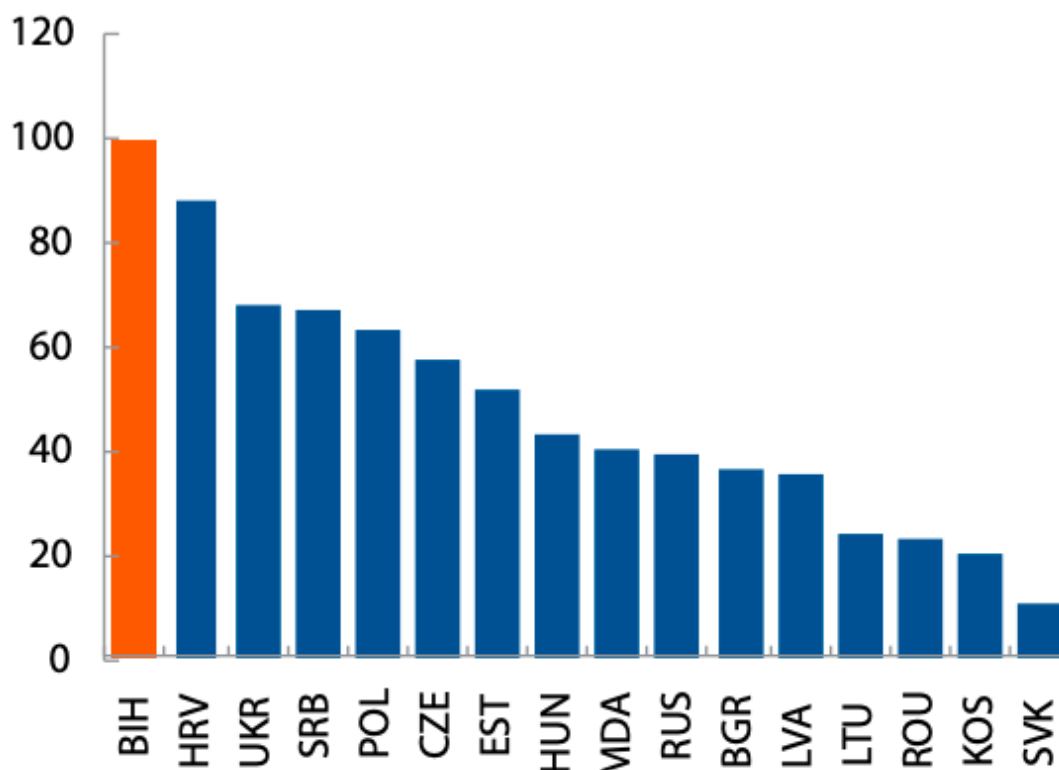
³³ European commission, (2020), Bosnia and Herzegovina 2020 report, dostupno na: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/bosnia_and_herzegovina_report_2020.pdf

³⁴ <https://www.biznisinfo.ba/novi-pad-prihoda-i-dobiti-bh-telecoma/>

domaćina pri upravljanju vlastitim poduzećima. Ova preduzeća obično služe za stranačka zapošljavanja³⁵ odnosno trgovinu političkim uticajem.

Javna preduzeća su veliki poslodavci i pritom dominiraju brojnim segmentima ekonomije, u kojim inače ne bi trebali biti prisutni. Ovo je prikazano na slici 5, u okviru koje se, shodno podacima Svjetske banke, procjenjuje “otisak” ovih poduzeća na ekonomiju.

Slika 20. “Otisak”(Footprint) javnih preduzeća na ekonomiju u vrijednosti BDP-a

Izvor: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/33870/Bosnia-and-Herzegovina-Systematic-Country-Diagnostic.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Ono što je posebno problematično jeste to što javna poduzeća koriste dosta budžetskih resursa koji bi se alternativno mogli iskoristiti u svrhu unaprijeđenja loše socijalne usluge. Pored toga, javna poduzeća imaju negativan efekat na ekonomiju i nivo konkurentnosti jer izbacuju sa tržišta privatna poduzeća koja posluju po dosta težim uslovima. Procjena je da Bosna i Hercegovina zbog neefikasnosti javnih poduzeća godišnje izgubi oko 3% bruto domaćeg proizvoda.³⁶

Današnja uloga države, naročito u razvijenim zemljama svijeta je da uredi sistem tako da upravo građani postaju privrednici, pokreću biznise i zapošljavaju. Da bi došli do takvog sistema, potreban jeniz reformi, naročito onih koji se odnose na fiskalne uslove poslovanja. Kada privreda, odnosno privatna preduzeća otvaraju nova radna mjesta, ne koriste se sredstva poreznih obveznika, već naprotiv, takva zapošljavanja doprinose budžetima. Kada je riječ o zapošljavanju, država se treba fokusirati na tzv. aktivne mjere zapošljavanja. Ove mjere su definirane kao ekonomske mjere koje vlada implementira kako bi se

³⁵ Parodi F.J., Cegar B., (2019), State-Owned Enterprises in Bosnia and Herzegovina: Assessing Performance and Oversight, IMF Working Paper, Sarajevo

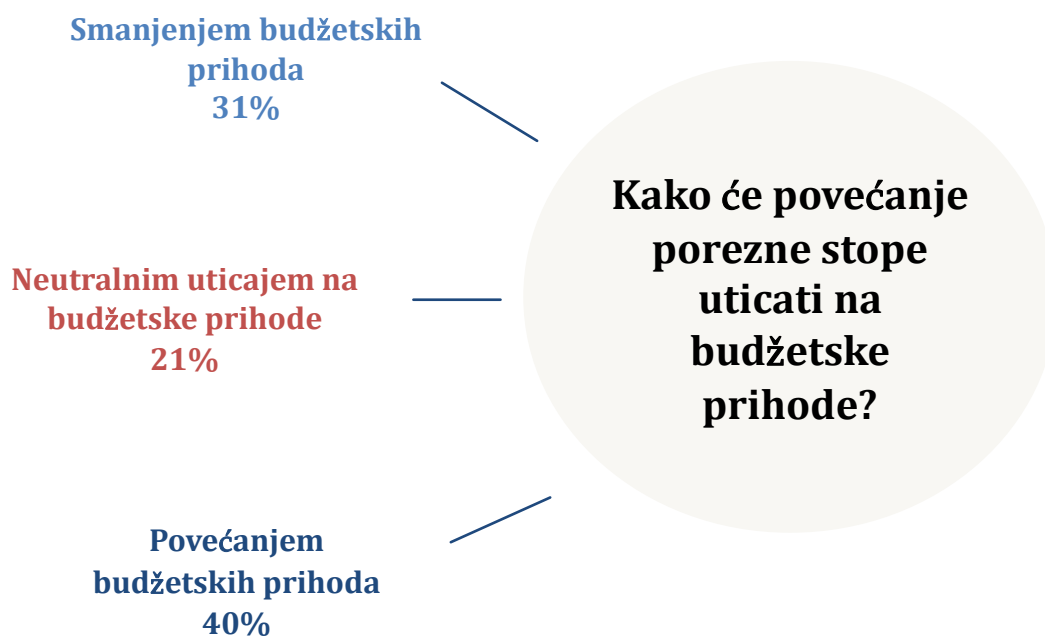
³⁶<https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/33870/Bosnia-and-Herzegovina-Systematic-Country-Diagnostic.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

poboljšalo funkcioniranje tržišta rada na način koji pogoduje nezaposlenima, ili, da budemo nešto konkretniji, na način kojim se jačaju pozicija i šanse za zapošljavanje (tj. zapošljivost) nezaposlenih na tržištu rada.³⁷ Cilj je da država pomogne pojedincu da stekne znanja i vještine koje su potrebne poslodavcima, a osiguranjem ponude za traženim profesijama, omogući uslove za dalji razvoj privrede. Posao države nije da otvara fabrike, već da radi na aktivnim politikama zapošljavanja, koje će biti zasnovane na pouzdanim podacima³⁸ u vezi tržišta rada i potreba istoga.

Povećanje poreza – dobro ili loše?

Shodno rezultatima istraživanja, četiri od deset građana Bosne i Hercegovine smatraju da bi povećanje porezne stope uticalo na povećanje budžetskih prihoda. Ostali, tri od deset građana smatraju da će doći do smanjenja budžetskih prihoda, dok dva od deset građana smatraju da će ovo imati neutralan uticaj na budžetske prihode. Navedeno je prikazano na slici 1.

Slika 21. Uticaj povećanja porezne stope na budžetske prihode

Izvor: Vlastito istraživanje

Pitanje efekata povećanja poreza je vrlo interesantno u okviru ekonomske nauke i uglavnom se veže za popularnu Lafferovu krivu. Ovaj koncept, koji je i danas aktuelan³⁹, podrazumijeva postojanje određene granice nakon koje povećanje poreza ne vodi povećanju budžetskih prihoda. Koncept je popularizirao ekonomista Arthur Laffer, koji je 2017. godine boravio u Sarajevu i održao predavanje na Ekonomskom fakultetu u vezi negativnih efekata sive ekonomije u našoj zemlji.

Kada je riječ o Bosni i Hercegovini, temelj fiskalnog sistema čine direktni porezi, doprinosi i indirektni porezi. Konkretno, najveće pojedinačno učešće ima porez na dodanu vrijednost (PIO), doprinosi za penziono-invalidsko osiguranje (PIO), doprinosi za zdravstvo, naknade i takse, porez na dohodak i dobit.

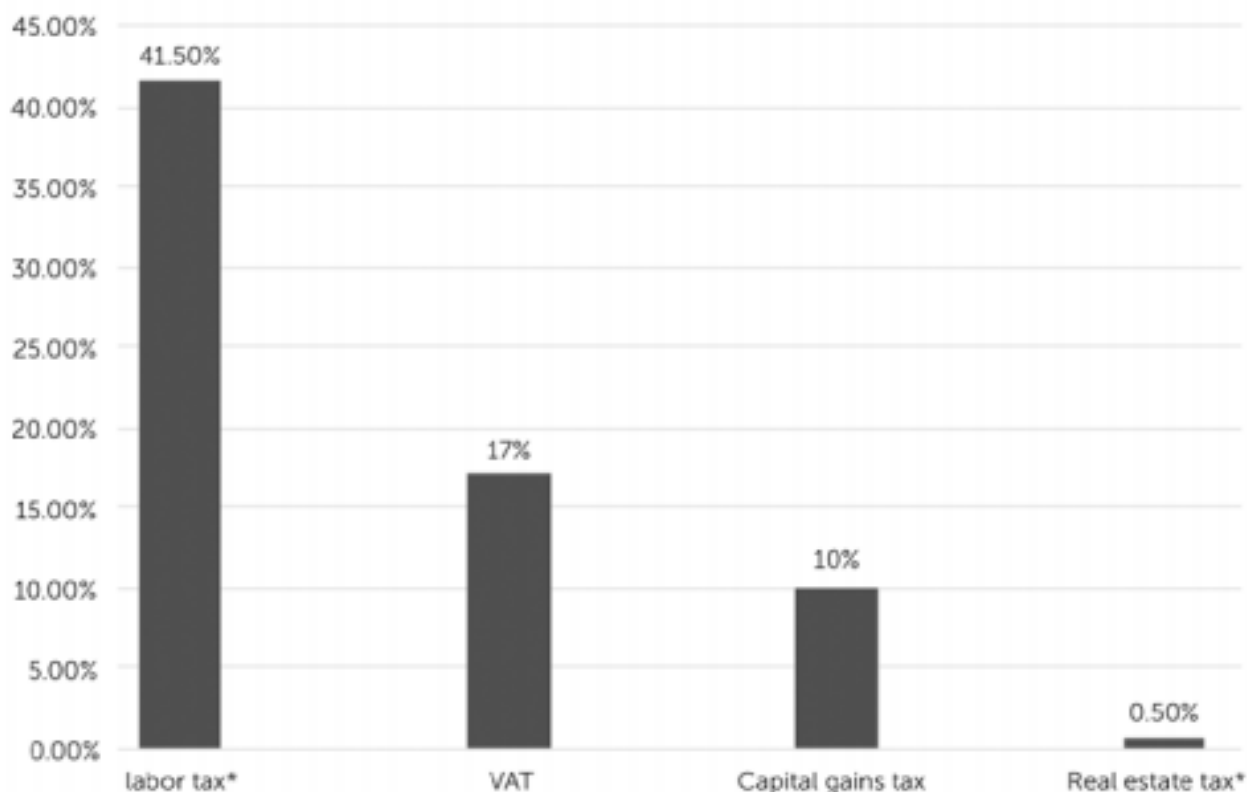
³⁷ Numanović A., Aktivne mjere zapošljavanja u Bosni i Hercegovini: rješavanje namjesto amortiziranja problema nezaposlenosti, dostupno na: www.cpu.org.ba/blog-bih/post/2019/aktivne-mjere-zaposljavanja-u-bosni-i-hercegovini-rjesavanje-namjesto-amortiziranja-problema-nezaposlenosti/

³⁸ <https://amarnumanovic.com/2017/03/30/kako-kreiramo-aktivne-politike-zaposljavanja/>

³⁹ Lundberg,, Jacob (2017). „The Laffer curve for high incomes” (PDF). EconStore. Pristupljeno 19. 7. 2020.

Kao što se može zaključiti, fiskalno opterećenje rada predstavlja poseban problem odnosno tzv. porezni klin, što se može vidjeti na slici 2. Ovo utječe na visok udio rada na crno i zastupljenosti sive ekonomije.⁴⁰

Slika 22. Pojedinačne stope fiskalnog opterećenja u BiH

Izvor: Čavalić A., (2020), Tax Labor and Labor will leave: The Bosnian example, Taxing taxes: Labor and capital in CEE, dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/340716589_Tax_Labor_and_Labor_Will_Leave_The_Bosnian_Example

Poreski klin predstavlja razliku između ukupnog troška rada i onoga što radnik primi “na ruke”, izraženu kao udio ukupnog troška rada. Trenutni poreski klin na plate u FBiH, za radnika koji je sam i prima prosječnu bruto platu, je 41.9% bez neoporezivih naknada (topli obrok, prevoz, regres, itd.), odnosno 37.7% sa uključenim toplim obrokom u iznosu od 180 KM.⁴¹ U skladu sa navedenim, pravo pitanje je koju poresku stopu povećati, odnosno koju smanjiti, sa ciljem održavanja neutralnog efekta na budžetske prihode?

Dosadašnji reformski naponi, predstavljeni u Reformskoj agendi, su se temeljili na pretpostavci da je dobro spuštati zbirnu stopu doprinosa tj. smanjivanje poreskog klina uz mogućnost rasta stope PDV-a (sa 17% na 19% ili više). Na ovaj način bi se stvorili uslovi za povećanje realnih nadnica, uz neznatno povećanje cijena pri potrošnji. Iako ne postoje jasne projekcije efekata na budžet, pretpostavlja se da je ovaj model ostvariv tj. da su efekti neutralni na duži rok. Rad koji se oporezuje je unutar BiH, domaći, i kao takav ulazi kao input finalnog proizvoda. Veće fiskalno opterećenje rada stoga diskriminira domaće proizvode u odnosu na inostrane koje mogu biti konkurentniji na bazi nižih poreza za rad. Poseban nedostatak predviđenih reformskih procesa je što se svaka reforma direktnih poreza planira kao agregatno neutralna tj. da ne spušta ukupni porezni teret. Jedino što se u tom slučaju radi jeste redistribucija tereta na različite grupe (one sa nižim ili višnim platama), što opet predstavlja privid, a ne stvarnu promjenu.

⁴⁰ Dragnić L., Hadžić F., Čavalić A., Muhović A., (2020), Uloga i položaj mikro biznisa u BiH u svjetlu pandemije COVID-19, Centar za politike i upravljanje, Sarajevo

⁴¹ Numanović A., (2019), Klin se klinom izbija: šta donosi novi prijedlog oporezivanja rada u FBiH, Centar za politike i upravljanje, dostupno na: www.cpu.org.ba/blog-bih/post/2019/klin-se-klinom-izbija-sta-donosi-novi-prijedlog-oporezivanja-rada-u-fbih/

Ono što sada predstavlja barijeru za provođenje datih reformi i nepoznatu varijablu u okviru predstavljenog modela fiskalnog restrukturiranja, jeste činjenica da se Bosna i Hercegovina nalazi u Covid-19 recesiji koja je znatno smanjila ukupno potrošnju i uopšteno promjenila obrasce potrošnje.⁴² Povećanjem stope PDV-a u postojećim recesijskim uslovima (pad od 6.5%⁴³) bi dodatno utjecalo na dati trend, što nas može voditi u dublju recesiju. Zbog ovoga, i svega navedenog, potrebno je vrlo oprezno pristupiti reformama fiskalnog sistema tj. donošenja odluke da li dizati porezne stope i koje stope konkretno? Pritom, nemamo jasnih podataka o tome da li povećanje poreza pozitivno, negativno ili pak neutralno utječe na postojeće budžete.

Postoji li osnov za progresivno oporezivanje?

Značajan broj građana Bosne i Hercegovine se slaže sa stavovima da obavezno zdravstveno osiguranje treba da finansira zdravstvenu zaštitu koju pružaju i javne i zdravstvene ustanove privatne prakse, te da bi *bogatiji slojevi društva trebali plaćati veću stopu poreza na dobit*. U praksi imamo veoma ograničenu bazu "bogatijih slojeva društva" u BiH, te pored toga, iako omogućuju smanjenje poreznog tereta za niže nadnice (najsiriromašnije radnike), progresivni porezi imaju svojih inherentnih manjkavosti.

Osnovna mana progresivnog oporezivanja je što direktno kažnjava uspjeh. Progresivnim se oporezivanjem destimulišu pojedinci da budu uspješniji i više zarađuju, što dugoročno nije dobro za društvo. U osnovi, ovakav tip oporezivanja je diskriminirajući, što je u koliziji sa principima modernih demokratija koje se temelje na jednakom tretmanu (pred zakonom i inače) svih građana. Pritom, nerijetko dolazi do problema sa samim oporezivanjem bogatih jer isti lakše zaobilaze porezne regulacije od onih koji su siromašniji.

Ono što je specifično za Bosnu i Hercegovinu jeste da ne postoji razvijena srednja, srednja viša i viša klasa, što smanjuje efekte progresivnog oporezivanja. Tako je prosječna mjesečna isplaćena neto plaća po zaposlenom u Bosni i Hercegovini za juli 2020. godine iznosila 965 KM. Najviše prosječne neto plaće su bile u finansijskoj i djelatnosti osiguranja - 1.584 KM, proizvodnji i snabdijevanju električnom energijom, plinom, parom i klimatizaciji - 1.464 KM i sektoru informacija i komunikacija - 1.400 KM, pokazuju podaci Agencije za statistiku BiH. Najniže neto plaće bile su kod zaposlenih u djelatnosti pružanja smještaja, pripreme i usluživanja hrane - 592 KM, građevinarstvu - 655 KM i administrativnim i pomoćnim uslužnim djelatnostima - 667 KM. Na bazi navedenog postavlja se pitanje koja bi trebala biti minimalna granica za progresivno oporezivanje u Bosni i Hercegovini. Ako uzmemo susjednu Hrvatsku za primjer, gdje je progresivna stopa od 36% poreza na dohodak propisana za sve one koji imaju mjesečnu poreznu osnovicu veću od oko 7700 KM, onda je jasno da u Bosni i Hercegovini ne bi bilo puno takvih građana, a da se postigne planirani efekat (veći prihodi i navodno pravednija distribucija). Pritom bi i dobar dio onih sa tako visokim primanjima pokušao ići u niži porezni razred. Zbog toga bilo kakvo modeliranje progresivnih porez polazi od niskih osnovica – npr. oko 1.000 KM⁴⁴, što je u komparaciji sa zemljama regiona i EU veoma nizak iznos plate. Sve u svemu, ukoliko želi uvesti progresivno oporezivanje, BiH mora sprovesti nužne ekonomske reforme kako bi stvorila uslove za razvoj stabilne srednje klase, odnosno još nužnije bogatih. Nakon toga se može igrati poltikama redistribucije dohotka.

⁴² Čavalić A., Hadžić F., Bećirović D., (2020), Covid-19-Ekonomske posljedice za BiH, mjere i rješenje, FNF fondacija, Sarajevo

⁴³ IMF, (2020), Bosnia and Herzegovina, dostupno na: <https://www.imf.org/en/Countries/BIH>

⁴⁴ ANALIZA UVOĐENJA DIFERENCIIRANIH STOPA POREZA NA DOHODAK U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE

Literatura

1. Abdeldayem M.M., Aldulaimi, (2019), Privatisation as a Worldwide Tool of Economic Reform: A Literature Review, DOI: : 10.18488/journal.136.2019.42.66.84
2. Breen M., Doyle D., (2012), The Determinants of Privatization: a Comparative Analysis of Developing Countries, Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice Volume 15, 2013 - Issue 1
3. Čavalić A., Hadžić F., Bećirović D., (2020), Covid-19-Ekonomske posljedice za BiH, mjere i rješenja, FNF fondacija, Sarajevo IMF, (2020), Bosnia and Herzegovina, dostupno na: <https://www.imf.org/en/Countries/BIH>
4. Centar za politike i upravljanje (CPU), (2014), Izazovi privatizacije telekom operatera u FBiH, dostupno na: www.cpu.org.ba/media/26372/izazovi-privatizacije-telekom-operatera-u-FBiH.pdf
5. CPU, (2020), Odgovor na krizu: Kako maksimizirati doprinos telekoma u većinskom vlasništvu FBiH ekonomskom oporavku?, dostupno na: www.cpu.org.ba/media/42905/Odgovor-na-krizu_Kako-maksimizirati-doprinos-telekom-operatera-u-ekonomskom-oporavku-FBiH.pdf
6. Estrin S., Pelletier A., (2018), Privatization in Developing Countries: What Are the Lessons of Recent Experience?, The World Bank Research Observer, Volume 33, Issue 1, February 2018, Pages 65–102,
7. Federalni zavod za programiranje razvoja, (2020), Socioekonomski pokazatelji po opštinama FBiH 2019., dostupno na: <https://istinomjer.ba/app/uploads/2020/10/socioekonomski-pokazatelji-2019-1.pdf>
8. <http://documents1.worldbank.org/curated/en/688761571934946384/pdf/Doing-Business-2020-Comparing-Business-Regulation-in-190-Economies.pdf>
9. <https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS?locations=BA>
10. http://www.fzmiopio.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=434%3Afz-miopio-uputio-vladi-fbih-informaciju-da-su-se-stekli-uvjeti-za-vanredno-poveanje-minimalnih-penzija&catid=35%3Anovosti&Itemid=64&lang=ba
11. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2019&locations=BA&start=2009>
12. <https://www.cato.org/publications/commentary/hankes-annual-misery-index-2018-worlds-saddest-happiest-countries>
13. <https://www.imf.org/en/Countries/BIH>
14. <https://www.media.ba/bs/magazin-novinarstvo/veci-medijski-pritisak-za-bolje-ekonomske-mjere>
15. Husarić A., (2020), Rezultati istraživanja CCI: Javna preduzeća posluju netransparentno i pod političkim uticajem, dostupno na: <https://detektor.ba/2020/10/07/rezultati-istrazivanja-cci-javna-preduzeca-posluju-netransparentno-i-pod-politickim-uticajem/>
16. <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/9306/wps40130BOX0311113B01tell0JS0when0done1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
17. Milanović T., (2011), Kriza 1980-ih u Jugoslaviji i međunarodni pogledi, Rostra : Časopis studenata povijesti Sveučilišta u Zadru, Vol. 4. No. 4., 2011.
18. Numanović A., (2019), Klin se klinom izbija: šta donosi novi prijedlog oporezivanja rada u FBiH, Centar za politike i upravljanje, dostupno na: www.cpu.org.ba/blog-bih/post/2019/klin-se-klinom-izbija-sta-donosi-novi-prijedlog-oporezivanja-rada-u-fbih/
19. Parodi F.J., Cegar B., (2019), State-Owned Enterprises in Bosnia and Herzegovina: Assessing Performance and Oversight, IMF Working Paper, Sarajevo
20. Transparency International, (2020), „Radi unapređenja poslovanja“ javna preduzeća u BiH potrošila 18,2 miliona KM na ugostiteljske usluge, dostupno na: <https://transparentno.ba/2020/05/20/radi-unapredjenja-poslovanja-javna-preduzeca-u-bih->

[potrosila-182-miliona-km-na-ugostiteljske-usluge/?fbclid=IwAR3TgA_if6F00JxCGwBJrhCbSFb1_2InCuoKIPhOje_Eua0T_oiBnAwbN_s](#)

21. U.S. Department of State, (2019), 2019 Investment Climate Statements: Bosnia and Herzegovina, dostupno na: <https://www.state.gov/reports/2019-investment-climate-statements/bosnia-and-herzegovina/>
22. Udruženje građana "Zašto ne?", (2020), Stavovi građana BiH prema najznačajnijim ekonomskim pitanjima, Sarajevo
23. <http://cpu.org.ba/blog-bih/post/2020/trzisna-ekonomija-depolitizacija-drzavnih-preduzeca-i-jednake-trzisne-prilike/>
24. <https://www.brookings.edu/blog/future-development/2015/11/05/three-reasons-why-the-economy-of-bosnia-and-herzegovina-is-off-balance/>
25. https://www.researchgate.net/publication/46472856_New_Zealand_Agriculture_Policy_Review

Annex I: Popis slika i tabela

Glavni izvori informisanja o politici

Koji je Vaš glavni izvor informacija o politici?

Base: Total target population

	Total	Spol		Dobne skupine				Obrazovanje		
		Muš.	Žen.	18 -35	36 -50	51 -65	66+	OŠ ili niže	SŠ	Fakultet ili više
N	605	291	314	188	159	163	95	123	381	101
sig		0		0				0		
Televizija (TV)	48.4	53	44	32	33	66	75	59	50	29
Društvene mreže	24.6	19	30	47	30	8	0	12	25	39
Portali i specijalizovani sajtovi	12.5	16	9	13	25	7	1		13	26
Novine	2.6	5	1	1	5	2	2		4	2
Radio	1.4	1	2	2	1	1	2	3	1	1
Ne informišem se uopšte o politici	10.6	6	15	5	7	16	19	26	7	4

Od svih društvenih mreža koje koristite, koja od njih je Vaš glavni izvor informacija o politici?

Base: Population ... (89% of target population)

	Total	Spol		Dobne skupine				Obrazovanje		
		Muš.	Žen.	18 -35	36 -50	51 -65	66+	OŠ ili niže	SŠ	Fakultet ili više
N	541	275	267	179	149	137	77	90	354	97
sig		0.34		0				0		
Facebook	51.8	48	56	76	61	35	9	32	54	64
YouTube	5.8	4	7	6	6	7	3	5	6	4
Instagram	2.6	3	2	6	2	0	0	2	2	4
Twitter	2.5	3	2	4	4	1			2	7
LinkedIn	0.2	0		0	0					1
Ne informišem se putem društvenih mreža	35.9	40	32	9	26	56	84	60	34	19
Ne znam	1	2	0	0	2	1	2		1	1
Odbija da odgovori	0.2		0				1		0	
Total		1								

Politička participacija

Možete li nam reći da li ste na prethodnim izborima glasali? Da li glasate redovno, ponekad ili nikada?

Base: Total target population

	Total	Spol		Dobne skupine				Obrazovanje		
		Muš.	Žen.	18 -35	36 -50	51 -65	66+	OŠ ili niže	SŠ	Fakultet ili više
N	605	291	314	188	159	163	95	123	381	101
sig		0.98		0				0.49		
Redovno	76.9	77	77	66	82	82	80	79	75	82
Ponekad	14.6	15	14	20	9	15	14	13	15	15
Nikada	8.4	8	9	14	9	2	6	8	10	3
Odbija da odgovori	0.1	0				1			0	
Total		1								

Zainteresovanost za ekonomiju

U kojoj mjeri ste vi zainteresovani za pitanja koja se tiču ekonomije? Molimo vas da odgovorite na skali od 1 do 4, gdje 1 znači uopšte nisam zainteresovan/a, 2 znači malo zainteresovan/a, 3 znači donekle zainteresovan/a, a 4 veoma zainteresovan/a.

Base: Population ... (97% of target population)

	Total	Spol		Dobne skupine				Obrazovanje		
		Muš.	Žen.	18 - 35	36 - 50	51 - 65	66 +	OŠ ili niže	SŠ	Fakultet ili više
N	586	286	300	188	157	155	86	113	372	101
Uopšte nisam zainteresovan/a	11.5	9	14	13	3	12	24	18	11	5
Malo zainteresovan/a	23.3	27	20	16	29	26	23	32	24	10
Sum -	34.8	35	34	29	32	38	47	50	35	15
Sum +	65.2	65	66	71	68	62	53	50	65	85
Donekle zainteresovan/a	40.1	34	46	52	37	38	24	36	41	41
Veoma zainteresovan/a	25	31	20	19	31	25	29	14	24	43
Total	1									
Mean	2.8	2.9	2.7	2.8	3	2.8	2.6	2.4	2.8	3.2

Percepcije stanja ekonomije

Generalno, kako biste ocijenili kretanje bh. ekonomije u zadnje 4 godine?

Base: Total target population

	Total	Spol		Dobne skupine				Obrazovanje		
		Muš.	Žen.	18 - 35	36 - 50	51 - 65	66+	OŠ ili niže	SŠ	Fakultet ili više
N	605	291	314	188	159	163	95	123	381	101
sig		0.02		0				0.12		
Ekonomski smo nazadovali	46.6	46	47	46	42	49	52	39	49	46
Ekonomski smo stagnerali	39.2	42	36	44	46	39	18	43	37	45
Ekonomski smo se razvijali	10.7	10	11	9	13	6	20	7	12	9
Ne znam	3.5	1	6	1		6	10	11	2	1
Total	1									

Kako biste ocijenili ekonomsko stanje u BiH, na skali od 1 do 5, gdje ocjena 1 znači veoma loše, a ocjena 5 znači odlično!

Base: Population ... (99% of target population)

	Total	Spol		Dobne skupine				Obrazovanje		
		Muš.	Žen.	18 - 35	36 - 50	51 - 65	66+	OŠ ili niže	SŠ	Fakultet ili više
N	598	290	308	188	159	163	88	118	380	101
1 - Veoma loše	37.3	35	39	34	38	40	40	38	38	34
2	31.5	36	27	41	33	26	19	16	33	43
Sum -	68.8	71	67	75	71	65	59	54	71	77
3	26.8	25	29	23	27	29	32	37	25	21
Sum +	4.4	4	4	2	3	6	9	8	4	2
4	2.4	2	3	1	1	2	7	4	2	2
5 - Odlično	2	2	2	1	1	4	2	4	2	0
Total	1									
Mean	2	2	2	1.9	2	2.1	2.1	2.2	2	1.9

Po vašem mišljenju, koji od problema je najveći problem u BiH?

Base: Total target population

	Total	Spol		Dobne skupine				Obrazovanje		
		Muš.	Žen.	18-35	36-50	51-65	66+	OŠ ili niže	SŠ	Fakultet ili više
N	605	291	314	188	159	163	95	123	381	101
sig		0.01		0.07				0.04		
Korupcija	33.4	38	29	31	34	32	39	20	38	31
Političke elite	31.7	30	33	32	35	31	28	35	30	35
Mentalitet ljudi	8.9	6	11	11	11	5	7	7	9	10
Komplikovano ustavno uređenje	8.1	9	8	13	2	10	6	8	8	9
Loš ambijent za poslovanje	6.7	8	6	6	11	5	3	7	7	4
Izostanak vladavine prava	5.5	6	6	5	7	7	1	3	5	11
Neki drugi, upisati koji	3	4	2	1	0	5	8	7	2	2
Ne znam	2		4			4	6	9	0	
Odbija da odgovori	0.7		1			1	3	4		
Total		1								

Stavovi o ekonomskim pitanjima

Po Vašem mišljenju, kakvi bi bili efekti bh. ekonomije bazirane na tržišnoj ekonomiji, privatnom sektoru i otvorenom tržištu?

Multiple answers; Base: Total target population

	Total	Spol		Dobne skupine				Obrazovanje		
		Muš.	Žen.	18-35	36-50	51-65	66+	OŠ ili niže	SŠ	Fakultet ili više
N	605	291	314	188	159	163	95	123	381	101
poboljšala bi se ekonomska situacija	41	42	40	52	43	38	22	25	44	49
otvorila bi se nova radna mjesta	34.8	37	33	40	37	35	22	27	36	40
povećao bi se izvoz naših proizvoda	23.1	24	22	28	24	19	19	14	23	36
domaće firme bi počele da rade bolje	16.9	18	16	21	19	14	10	3	21	19
povećale bi se plate radnicima	15	20	10	18	21	12	4	10	17	15
strane firme bi pojele domaća preduzeća	10.1	9	11	12	18	4	4	9	9	15
povećao bi se uvoz strane robe	8.5	12	5	12	12	5	1	2	10	10
došlo bi do eksploatacije radnika	7.6	8	7	7	9	6	10	8	7	9
pogoršala bi se ekonomska situacija	6.7	6	7	8	3	6	11	5	7	6
povećala bi se stopa nezaposlenosti	5.8	4	7	4	4	6	10	10	5	5
Ne znam	11.9	8	16	1	2	22	33	32	8	2
Odbija da odgovori	1	2	0			1	5	1	1	0

Po Vašem mišljenju, čime će povećanje porezne stope rezultirati:

Base: Total target population

	Total	Spol		Dobne skupine				Obrazovanje		
		Muš.	Žen.	18-35	36-50	51-65	66+	OŠ ili niže	SŠ	Fakultet ili više
N	605	291	314	188	159	163	95	123	381	101
sig		0.06		0				0		
povećanjem cijena	54.3	50	58	65	73	35	35	47	54	66
povećanjem korupcije	22.6	26	19	23	13	29	25	18	26	16
boljim sistemom socijalne zaštite	9.7	10	10	5	5	15	17	14	10	4
razvojem neformalne ekonomije	6.9	9	5	7	9	8	2	5	6	13
Ne znam	6.2	5	7			11	21	14	5	1
Odbija da odgovori	0.3		1			1		1		
Total		1								

Koji je Vaš stav prema normiranju stope PDV-a?

Base: Total target population

	Total	Spol		Dobne skupine				Obrazovanje		
		Muš.	Žen.	18-35	36-50	51-65	66+	OŠ ili niže	SŠ	Fakultet ili više
N	605	291	314	188	159	163	95	123	381	101
sig		0			0				0	
Stopu PDV-a od 17% ne treba mijenjati	44.3	44	44	52	40	46	34	42	46	40
Potrebno je uvesti dvije stope PDV-a, jer jedna stopa PDV-a nije fer	34.7	40	29	29	48	29	33	22	35	51
Stopu PDV-a bi bilo opravdano povećati, ukoliko bi se dodatnim prihodima osigurala bolja zdravstvena usluga za sve građane	14.1	12	16	19	12	15	6	18	15	7
Ne znam	6.6	3	10		0	9	25	18	4	2
Odbija da odgovori	0.4		1			1	1		1	
Total							1			

Život u Bosni i Hercegovini u budućnosti će biti bolji nego što je danas.

Base: Population ... (98% of target population)

	Total	Spol		Dobne skupine				Obrazovanje		
		Muš.	Žen.	18-35	36-50	51-65	66+	OŠ ili niže	SŠ	Fakultet ili više
N	591	282	309	188	159	155	88	114	377	101
1 - Uopšte se ne slažem	36.1	33	38	39	31	38	35	32	38	35
2	20.9	23	19	25	28	16	8	14	22	24
Sum -	57	56	58	64	60	54	43	46	60	59
3	27.1	25	29	24	27	27	34	34	25	27
Sum +	15.9	19	13	12	14	19	23	19	15	15
4	8	8	8	6	6	9	13	12	7	10
5 - U potpunosti se slažem	7.9	11	5	6	7	10	10	8	9	5
Total							1			
Mean	2.3	2.4	2.2	2.2	2.3	2.4	2.5	2.5	2.3	2.3

Tržišna ekonomija predstavlja ključ ekonomskog napretka Bosne i Hercegovine

Base: Population ... (95% of target population)

	Total	Spol		Dobne skupine				Obrazovanje		
		Muš.	Žen.	18-35	36-50	51-65	66+	OŠ ili niže	SŠ	Fakultet ili više
N	575	281	293	188	157	148	82	104	371	100
1 - Uopšte se ne slažem	8.4	7	9	9	7	9	8	6	8	12
2	10.5	9	11	8	15	9	11	8	13	6
Sum -	18.8	17	21	17	22	18	19	13	21	17
3	33.8	33	34	42	33	27	27	42	32	31
Sum +	47.4	50	45	40	45	55	54	44	47	51
4	21.5	23	20	24	24	17	18	14	22	29
5 - U potpunosti se slažem	25.9	27	25	16	21	38	36	30	26	23
Total							1			
Mean	3.5	3.5	3.4	3.3	3.4	3.7	3.6	3.6	3.4	3.4

Bogatiji slojevi društva bi trebali plaćati veću stopu poreza na dohodak

Base: Population ... (97% of target population)

	Total	Spol		Dobne skupine				Obrazovanje		
		Muš.	Žen.	18-35	36-50	51-65	66+	OŠ ili niže	SŠ	Fakultet ili više
N	586	284	302	188	159	156	83	110	376	100
1 - Uopšte se ne slažem	5.8	6	6	8	3	5	7	5	6	8
2	3	2	4	5	3	2	1	2	3	3
Sum -	8.8	8	10	14	6	7	8	6	9	11
3	11.7	12	11	11	18	8	8	14	11	13
Sum +	79.5	80	79	75	76	85	84	80	80	76
4	13.1	17	9	15	14	11	10	11	13	15
5 - U potpunosti se slažem	66.4	62	70	60	62	74	74	69	67	61
Total							1			
Mean	4.3	4.3	4.3	4.1	4.3	4.5	4.4	4.4	4.3	4.2

Potrebno je smanjiti porezno opterećenje rada

Base: Population ... (96% of target population)

	Total	Spol		Dobne skupine				Obrazovanje		
		Muš.	Žen.	18-35	36-50	51-65	66+	OŠ ili niže	SŠ	Fakultet ili više
N	579	282	296	188	159	153	78	104	373	101
1 - Uopšte se ne slažem	3.8	4	3	2	5	6	1	5	4	1
2	5.4	3	8	7	3	6	4	5	6	4
Sum -	9.2	7	11	9	8	12	5	9	10	5
3	15.9	14	17	24	15	8	13	19	14	20
Sum +	75	78	72	67	77	79	83	71	76	75
4	16.9	19	15	23	16	15	6	15	17	20
5 - U potpunosti se slažem	58.1	59	57	44	60	64	76	56	60	55
Total	1									
Mean	4.2	4.3	4.1	4	4.2	4.2	4.5	4.1	4.2	4.2

Digitalizacija javne uprave bi unaprijedila kvalitet i pristupačnost javnih usluga i smanjila zloupotrebu javnog novca

Base: Population ... (91% of target population)

	Total	Spol		Dobne skupine				Obrazovanje		
		Muš.	Žen.	18-35	36-50	51-65	66+	OŠ ili niže	SŠ	Fakultet ili više
N	550	273	276	188	154	139	68	91	359	100
1 - Uopšte se ne slažem	3.5	4	3	2	1	7	5	3	4	2
2	4.9	4	6	6	3	6	4	5	5	4
Sum -	8.4	8	8	8	4	13	9	9	9	7
3	24.6	22	27	24	22	27	28	35	24	18
Sum +	67	70	64	68	74	60	63	57	67	75
4	20.3	23	18	26	25	13	9	18	20	23
5 - U potpunosti se slažem	46.8	47	46	42	49	47	54	38	48	51
Total	1									
Mean	4	4	4	4	4.2	3.9	4	3.8	4	4.2

Obavezno zdravstveno osiguranje treba da finansira zdravstvenu zaštitu koju pružaju i javne i zdravstvene ustanove privatne prakse

Base: Population ... (97% of target population)

	Total	Spol		Dobne skupine				Obrazovanje		
		Muš.	Žen.	18-35	36-50	51-65	66+	OŠ ili niže	SŠ	Fakultet ili više
N	587	286	301	188	159	158	82	112	37	101
1 - Uopšte se ne slažem	1.8	2	2	2	1	3	2	3	1	4
2	2.5	4	1	3	3	3		2	2	5
Sum -	4.3	6	3	5	4	5	2	5	3	8
3	13	14	12	13	17	9	13	7	14	15
Sum +	82.7	80	85	82	79	86	85	88	83	76
4	11.7	13	10	17	12	10	1	7	12	14
5 - U potpunosti se slažem	71	67	75	64	67	77	84	81	70	62
Total	1									
Mean	4.5	4.4	4.6	4.4	4.4	4.6	4.7	4.6	4.5	4.3

Koja od ove tri tvrdnje koje ću vam pročitati je najbliža Vašem mišljenju?

Base: Total target population

	Total	Spol		Dobne skupine				Obrazovanje		
		Muš.	Žen.	18-35	36-50	51-65	66+	OŠ ili niže	SŠ	Fakultet ili više
N	605	291	314	188	159	163	95	123	381	101
sig		0.02		0				0		
Obaveza države je da svakome obezbijedi adekvatno profesionalno obrazovanje ili prekvalifikaciju kako bi ta osoba sama sebi našla posao	52.9	58	48	60	61	45	38	31	58	61
Obaveza države je da svakom nađe posao	36.8	31	42	32	27	44	50	54	34	25
Svaka osoba je odgovorna da sama sebi nađe posao	10.3	11	10	8	11	11	12	15	8	13
Total		1								

Koja od ovih pet tvrdnji koje ću vam pročitati je najbliža Vašem mišljenju?

Base: Total target population

	Total	Spol		Dobne skupine				Obrazovanje		
		Muš.	Žen.	18-35	36-50	51-65	66+	OŠ ili niže	SŠ	Fakultet ili više
N	605	291	314	188	159	163	95	123	381	101
sig		0.6		0				0		
Siromaštvo je posljedica korupcije	37.9	39	37	27	43	42	42	34	39	39
Siromaštvo je posljedica neuspjeha planskog načina vođenja ekonomije kroz političku kontrolu	34.4	33	36	51	35	23	21	24	35	43
Siromaštvo je posljedica nerada i lijenosti pojedinaca	13.3	12	14	11	5	21	21	25	11	6
Siromaštvo je posljedica neuspjeha tržišne privrede	8.3	9	8	9	11	7	3	7	9	6
Siromaštvo je posljedica rata	6.1	7	5	2	6	7	13	10	5	5
Total		1								

Po vašem mišljenju, da bi se u BiH otvorilo više radnih mjesta neophodno je da:

Base: Total target population

	Total	Spol		Dobne skupine				Obrazovanje		
		Muš.	Žen.	18-35	36-50	51-65	66+	OŠ ili niže	SŠ	Fakultet ili više
N	605	291	314	188	159	163	95	123	381	101
sig		0.02		0.01				0		
Država otvori nove fabrike u svom vlasništvu	43.1	36	50	37	35	50	58	67	40	26
Država uredi sistem tako da građani sami pokreću biznise i otvaraju nova radna mjesta	41.8	46	38	47	51	34	30	27	41	63
Država subvencionije privredu	13.7	16	12	17	14	15	6	5	18	10
Ne znam	1.1	1	1			1	5	1	1	0
Odbija da odgovori	0.2	0					2		0	
Total		1								

Kakav je Vaš stav prema privatizaciji državnih preduzeća?

Base: Total target population

	Total	Spol		Dobne skupine				Obrazovanje		
		Muš.	Žen.	18-35	36-50	51-65	66+	OŠ ili niže	SŠ	Fakultet ili više
N	605	291	314	188	159	163	95	123	381	101
sig		0		0				0		
Državna preduzeća ne treba privatizovati	53.6	45	62	61	46	60	42	63	52	48
Većinu državnih preduzeća treba privatizovati, osim nekih ključnih / strateških	28.4	38	20	28	39	23	22	5	33	41
Sva državna preduzeća treba privatizovati	13.2	15	11	11	15	9	20	14	14	10
Ne znam	4	2	6			5	16	14	2	0
Odbija da odgovori	0.9	0	2			3		4		0
Total							1			

Da bi se razvila domaća industrija, potrebno je zaštititi je carinama od konkurencije, dok ne ojača

Base: Population ... (97% of target population)

	Total	Spol		Dobne skupine				Obrazovanje		
		Muš.	Žen.	18-35	36-50	51-65	66+	OŠ ili niže	SŠ	Fakultet ili više
N	585	286	298	188	159	149	88	110	375	100
1 - Uopšte se ne slažem	2.8	3	2	1	3	2	6	2	3	3
2	4	3	5	4	6	2	2	3	4	5
Sum -	6.7	7	7	6	9	4	8	4	7	8
3	26.4	24	29	32	29	21	19	29	25	28
Sum +	66.9	70	64	62	61	75	73	66	68	64
4	17.6	21	14	19	21	17	11	6	20	23
5 - U potpunosti se slažem	49.3	48	50	43	41	58	62	61	48	41
Total							1			
Mean	4.1	4.1	4.1	4	3.9	4.3	4.2	4.2	4.1	3.9

Država kroz razvojno-investicione banke može značajno podsticati razvoj

Base: Population ... (94% of target population)

	Total	Spol		Dobne skupine				Obrazovanje		
		Muš.	Žen.	18-35	36-50	51-65	66+	OŠ ili niže	SŠ	Fakultet ili više
N	566	273	293	188	154	149	75	103	362	101
1 - Uopšte se ne slažem	4.3	5	4	1	5	7	5	5	4	4
2	3.7	2	5	3	4	4	3	3	4	2
Sum -	7.9	7	9	4	9	11	8	8	9	6
3	30.4	29	32	34	32	25	29	37	29	28
Sum +	61.7	65	59	61	59	64	63	55	62	66
4	21	21	21	28	19	16	17	9	23	26
5 - U potpunosti se slažem	40.6	43	38	33	40	48	46	46	39	40
Total							1			
Mean	3.9	4	3.8	3.9	3.8	3.9	4	3.9	3.9	4

Poljoprivreda je naša karta za ubrzani razvoj

Base: Population ... (99% of target population)

	Total	Spol		Dobne skupine				Obrazovanje		
		Muš.	Žen.	18-35	36-50	51-65	66+	OŠ ili niže	SŠ	Fakultet ili više
N	600	288	312	188	159	158	95	120	379	101
1 - Uopšte se ne slažem	3.7	5	2	2	2	6	5	7	3	4
2	4.2	6	3	3	2	9	1	4	5	3
Sum -	7.9	11	5	6	4	16	7	11	7	7
3	18.2	20	17	25	23	8	13	19	18	20
Sum +	73.9	69	78	69	73	76	81	70	75	73
4	23.7	26	22	25	33	18	13	12	24	35
5 - U potpunosti se slažem	50.2	44	56	44	40	58	67	58	51	38
Total							1			
Mean	4.1	4	4.3	4	4.1	4.1	4.4	4.1	4.2	4

Ne treba uvoziti ono što se može proizvoditi u BiH

Base: Total target population

	Total	Spol		Dobne skupine				Obrazovanje		
		Muš.	Žen.	18-35	36-50	51-65	66+	OŠ ili niže	SŠ	Fakultet ili više
N	603	289	314	188	159	163	93	123	380	100
1 - Uopšte se ne slažem	1.4	2	1	2	2	1			2	2
2	1.3	1	1	2	2	1		2	1	2
Sum -	2.7	3	2	4	3	2		2	2	4
3	10	9	11	10	19	4	5	11	9	13
Sum +	87.3	87	87	86	77	95	95	87	89	83
4	8.1	10	6	12	10	5	4	2	9	13
5 - U potpunosti se slažem	79.2	77	81	74	68	90	91	84	80	70
Total										1
Mean	4.6	4.6	4.7	4.5	4.4	4.8	4.9	4.7	4.6	4.5

Država treba da pomaže izvoz

Base: Population ... (99% of target population)

	Total	Spol		Dobne skupine				Obrazovanje		
		Muš.	Žen.	18-35	36-50	51-65	66+	OŠ ili niže	SŠ	Fakultet ili više
N	597	289	308	188	159	157	92	118	378	101
1 - Uopšte se ne slažem	0.7	1	0	2		0	1		1	1
2	1	2	0	3					1	2
Sum -	1.7	3	1	5		0	1		2	3
3	6.1	3	9	7	6	4	9	13	4	5
Sum +	92.2	95	90	89	94	95	90	87	94	92
4	13.8	17	11	18	14	12	9	10	15	15
5 - U potpunosti se slažem	78.4	78	79	71	81	84	81	77	79	77
Total										1
Mean	4.7	4.7	4.7	4.5	4.8	4.8	4.7	4.6	4.7	4.6

Država treba da subvencionise preduzećima nova zapošljavanja

Base: Population ... (99% of target population)

	Total	Spol		Dobne skupine				Obrazovanje		
		Muš.	Žen.	18-35	36-50	51-65	66+	OŠ ili niže	SŠ	Fakultet ili više
N	599	288	311	188	159	162	89	117	381	100
1 - Uopšte se ne slažem	1.5	1	2	1	2	1	4		2	2
2	0.7	1	1	2	1				0	3
Sum -	2.2	2	3	2	2	1	4		2	5
3	11.6	12	11	13	13	10	8	13	11	12
Sum +	86.2	86	86	84	85	89	87	87	87	83
4	13.3	14	12	18	19	7	4	7	14	19
5 - U potpunosti se slažem	72.9	72	74	66	66	82	83	80	73	65
Total										1
Mean	4.6	4.6	4.6	4.5	4.5	4.7	4.6	4.7	4.6	4.4

Banke imaju značajnu ulogu za razvoj privrede i nivo investicija

Base: Population ... (96% of target population)

	Total	Spol		Dobne skupine				Obrazovanje		
		Muš.	Žen.	18-35	36-50	51-65	66+	OŠ ili niže	SŠ	Fakultet ili više
N	578	283	295	188	157	151	82	103	375	100
1 - Uopšte se ne slažem	4.2	6	2	2	1	5	13	5	4	3
2	3.5	2	5	5	3	4	1	2	3	6
Sum -	7.7	9	7	7	4	9	14	7	8	9
3	28.6	24	33	31	33	25	22	34	29	21
Sum +	63.6	67	61	62	63	66	64	59	63	70
4	21.4	24	19	30	24	17	7	14	20	32
5 - U potpunosti se slažem	42.2	43	41	33	39	50	57	44	43	38
Total										1
Mean	3.9	4	3.9	3.9	4	4	4	3.9	3.9	4

Pravna nesigurnost predstavlja jednu od najvećih prepreka za investicije
Base: Population ... (94% of target population)

	Total	Spol		Dobne skupine				Obrazovanje		
		Muš.	Žen.	18-35	36-50	51-65	66+	OŠ ili niže	SŠ	Fakultet ili više
N	569	283	287	188	159	142	80	99	370	100
1 - Uopšte se ne slažem	1.8	1	2		2	4	2	3	1	2
2	1.8	1	3	1	2	3		4	2	1
Sum -	3.6	2	5	1	4	7	2	7	3	3
3	22.3	22	22	32	15	18	22	29	22	15
Sum +	74.1	76	73	67	81	75	76	64	75	82
4	21.8	23	20	28	27	15	9	12	24	24
5 - U potpunosti se slažem	52.4	52	52	39	54	60	67	52	51	58
Total	1									
Mean	4.2	4.2	4.2	4.1	4.3	4.2	4.4	4.1	4.2	4.4

Sistem socijalne zaštite u BiH je jasan i efikasan - nije birokratizovan i rascjepkan
Base: Population ... (94% of target population)

	Total	Spol		Dobne skupine				Obrazovanje		
		Muš.	Žen.	18-35	36-50	51-65	66+	OŠ ili niže	SŠ	Fakultet ili više
N	567	275	292	188	157	144	78	100	367	100
1 - Uopšte se ne slažem	43.5	49	39	36	56	38	49	37	43	51
2	13.6	12	15	19	16	9	5	4	16	15
Sum -	57	60	54	54	72	46	53	41	59	66
3	27.3	25	29	33	19	32	21	36	25	25
Sum +	15.7	15	17	13	9	21	25	22	16	9
4	6.6	7	6	8	3	8	9	8	6	6
5 - U potpunosti se slažem	9.1	8	10	6	6	13	16	14	9	4
Total	1									
Mean	2.2	2.1	2.3	2.3	1.9	2.5	2.4	2.6	2.2	2

Potrebno je raditi na boljem i pravičnijem usmjeravanju socijalnih transfera
Base: Population ... (96% of target population)

	Total	Spol		Dobne skupine				Obrazovanje		
		Muš.	Žen.	18-35	36-50	51-65	66+	OŠ ili niže	SŠ	Fakultet ili više
N	578	283	296	188	156	151	83	107	373	98
1 - Uopšte se ne slažem	1.3	1	2	1		3	2	3	1	1
2	1.8	1	3	1	2	2	3	4	2	
Sum -	3.1	1	5	1	2	6	5	7	2	1
3	21.2	18	24	26	23	15	19	21	20	25
Sum +	75.7	80	71	73	74	80	77	72	77	74
4	23.6	25	22	32	25	19	9	19	24	27
5 - U potpunosti se slažem	52.1	56	49	40	49	61	68	53	53	47
Total	1									
Mean	4.2	4.3	4.1	4.1	4.2	4.3	4.4	4.2	4.3	4.2

Javne nabavke su podložne korupciji

Base: Population ... (96% of target population)

	Total	Spol		Dobne skupine				Obrazovanje		
		Muš.	Žen.	18-35	36-50	51-65	66+	OŠ ili niže	SŠ	Fakultet ili više
N	579	285	294	188	157	151	83	106	372	101
1 - Uopšte se ne slažem	1.6	1	3	1	2	3	2	5	1	2
2	2	0	3	3	3		1		3	1
Sum -	3.6	1	6	4	5	3	3	5	3	3
3	13	11	15	16	14	11	10	19	13	7
Sum +	83.4	88	79	81	81	87	87	76	84	90
4	8.7	8	9	14	5	9	6	8	8	11
5 - U potpunosti se slažem	74.6	79	70	67	77	78	81	69	75	78
Total										1
Mean	4.5	4.7	4.4	4.4	4.5	4.6	4.6	4.4	4.5	4.6

Zadatak vlasti i inspekcija nije da pomognu preduzećima u poštovanju propisa, već da pokažu snagu i strogoću prema onima koji propise krše

Base: Population ... (96% of target population)

	Total	Spol		Dobne skupine				Obrazovanje		
		Muš.	Žen.	18-35	36-50	51-65	66+	OŠ ili niže	SŠ	Fakultet ili više
N	579	281	299	188	157	152	83	111	368	100
1 - Uopšte se ne slažem	9.7	9	10	9	16	4	10	8	9	15
2	5.3	7	3	7	8	3	2	2	5	12
Sum -	15.1	17	13	16	24	7	12	10	13	27
3	18.8	14	23	22	15	20	18	18	19	20
Sum +	66.2	69	63	63	61	73	70	72	68	53
4	13.7	17	11	18	14	12	6	17	13	14
5 - U potpunosti se slažem	52.5	52	53	45	47	61	64	55	55	39
Total										1
Mean	3.9	4	3.9	3.8	3.7	4.2	4.1	4.1	4	3.5

Kada biste morali da birate po važnosti, kojoj od navedenih vrijednosti bi dali prednost:

Base: Total target population

	Total	Spol		Dobne skupine				Obrazovanje		
		Muš.	Žen.	18-35	36-50	51-65	66+	OŠ ili niže	SŠ	Fakultet ili više
N	605	291	314	188	159	163	95	123	381	101
sig		0.65		0.1				0.81		
Borba protiv rasta cijena	66.8	66	68	72	68	64	58	65	68	66
Zaštita slobode govora	33.2	34	32	28	32	36	42	35	32	34
Total										1

Možete li nam reći, koliko se u BiH osjećate slobodnim/om i sigurnim/om da pokrenete sopstveni biznis. Odgovorite nam na skali od 1 do 5, gdje 1 znači apsolutno se ne osjećam slobodno i sigurno, a 5 osjećam se potpuno slobodno i sigurno.

Base: Population ... (96% of target population)

	Total	Spol		Dobne skupine				Obrazovanje		
		Muš	Žen	18-35	36-50	51-65	66+	OŠ ili niže	SŠ	Fakultet ili više
N	584	285	299	188	159	157	80	110	374	100
1 - Apsolutno se ne osjećam slobodno i sigurno	43	40	46	44	38	47	45	53	41	39
2	17.7	18	18	19	22	13	15	10	19	22
Sum -	60.7	58	63	62	61	59	60	63	60	62
3	25.6	27	25	24	28	29	17	20	26	28
Sum +	13.7	15	12	14	11	12	22	16	14	10
4	6.8	9	4	7	10	6	2	3	8	7
5 - U potpunosti se osjećam slobodno i sigurno	6.9	6	8	7	1	6	21	14	6	3
Total	1									
Mean	2.2	2.2	2.1	2.1	2.1	2.1	2.4	2.1	2.2	2.1